

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ЗАПУШТАЊЕ И ЗЛОСТАВЉАЊЕ
МАЛОЛЕТНОГ ЛИЦА**

(Мастер рад)

Ментор:

проф. др Душица Миладиновић Стефановић

Студент:

Јована Вучковић,

МО35/23-УП

Ниш, 2025.

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ЗАПУШТАЊЕ И ЗЛОСТАВЉАЊЕ
МАЛОЛЕТНОГ ЛИЦА**
(Мастер рад)

Ментор:
проф. др Душица Миладиновић Стефановић

Студент:
Јована Вучковић,
МО35/23-УП

Ниш, 2025.

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
1.1. Предмет и значај истраживања	2
1.2. Циљеви и задаци истраживања	2
1.3. Истраживачка питања и полазне хипотезе	3
1.4. Методологија и извори	3
1.5. Етички оквир и ограничења	4
1.6. Теоријско-терминолошке напомене.....	4
1.7. Научни и друштвени допринос	5
1.8. Структура рада.....	5
2. ПОЈАМ ЗАПУШТАЊА И ЗЛОСТАВЉАЊА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА.....	6
2.1. Појам запуштања малолетног лица.....	6
2.2. Облици и подврсте запуштања.....	6
2.2.1. Критеријуми за процену запуштања	7
2.2.2. Узроци и фактори ризика	8
2.2.3. Индикатори запуштања (практични знакови)	8
2.2.4. Правни и институционални аспект	9
2.3. Појам злостављања малолетног лица.....	9
2.3.1. Физичко злостављање	10
2.3.2. Психичко и емоционално злостављање	10
2.3.3. Сексуално злостављање	11
2.3.4. Економско искоришћавање	11
2.3.5. Институционално и дигитално злостављање	11
2.3.6. Кључни елементи дефиниције.....	12
2.3.7. Значај јасног дефинисања	12
2.4. Класификација облика злостављања и запуштања	12
2.4.1. Основна класификација према СЗО и УНИЦЕФ-у.....	13
2.4.2. Допунске категорије у савременој литератури	13
2.4.3. Национални и правни оквири класификације.....	14
2.4.4. Практична важност класификације	15
3. МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ ОД ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАПУШТАЊА.....	15
3.1. Конвенција о правима детета (CRC)	15
3.2. Европска конвенција о људским правима (ECHR)	18
3.2.1. Позитивне обавезе државе — општи принцип.....	18

3.2.2. Члан 2 (право на живот) — заштитне мере.....	19
3.2.3. Члан 3 (забрана нечовечног и понижавајућег поступања) — праг и позитивна обавеза.....	19
3.2.4. Члан 8 (приватни и породични живот) — најбољи интерес детета и ефикасност поступка.....	19
3.2.5. Члан 14 (забрана дискриминације) — посебна заштита рањивих група	20
3.2.6. Процедуралне обавезе: истрага, кажњавање и правни лек	20
3.2.7. Баланс са породичном аутономијом и маргином поштовања.....	21
3.2.8. Последице за националне системе и праксу заштите деце	21
3.3. Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција)	21
3.4. Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања (Ланзароте конвенција)	24
3.5.1. Европска социјална повеља (ревидирана)	26
3.5.2. Препоруке Комитета министара Савета Европе	27
3.5.3. УН – Општа декларација о људским правима и Међународни пактови	27
4. НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У СРБИЈИ	28
4.1. Кривични законик (дела која штите малолетна лица)	29
4.1.1. Кључне напомене о структури и приступу	29
4.1.2. Члан 193 — Запуштање и злостављање малолетног лица.....	30
4.1.3. Члан 194 — Насиље у породици	31
4.1.4. Повезана кривична дела против полне слободе и експлоатације деце 34	
4.2. Породични закон.....	35
4.3. Закон о спречавању насиља у породици	37
4.4. Закон о социјалној заштити	39
4.5. Улога специјализованих институција	41
5. ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПОЈЕДИНИХ ИСТРАЖИВАЊА О ЗАПУШТАЊУ И ЗЛОСТАВЉАЊУ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	44
5.1.1. Физичко насиље над децом	44
5.1.2. Сексуално насиље над децом	47
5.1.3. Психичко и емоционално насиље.....	49
5.1.4. Утицај насиља у породици на децу	51
5.1.5. Системске мере помоћи деци која су претрпела породично насиље..	53
5.1.6. Функција интердисциплинарих тимова у препознавању и заштити деце од злостављања и запуштања	55
6. СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА.....	56

6.1. Подаци Републичког завода за статистику – анализа кривичне праксе у контексту запуштања и злостављања малолетних лица.....	57
6.2. Статистика Републичког завода за социјалну заштиту.....	61
6.3. Статистички преглед улоге Заштитника грађана у контексту заштите деце од насиља и занемаривања.....	63
6.4. Упоредна анализа са земљама региона и ЕУ	64
6.5. Трендови и актуелни изазови	65
6.5.1. Видљивост проблема расте — више пријава, не нужно више злостављања	65
6.5.2. Дигитално злостављање и online ризици — брзо растућа област.....	66
6.5.3. Неједнак приступ услугама — урбани/рурални јаз и регионалне разлике	66
6.5.4. Капацитети људских ресурса и стручна обука — главно уско грло	67
6.5.5. Потреба за стандардизацијом и централним базама података	67
6.5.6. Утицај пандемије (COVID-19) и других криза	67
7. ПРЕВЕНЦИЈА ЗАПУШТАЊА И ЗЛОСТАВЉАЊА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА	68
7.1. Улога породице.....	68
7.2. Улога образовног система	69
7.3. Кампање за подизање јавне свести и улога медија.....	69
7.4. Програми подршке у заједници.....	70
7.5. Међународна искуства и препоруке за Србију	70
ЗАКЉУЧАК.....	71
ЛИТЕРАТУРА.....	73
Сажетак	80
Abstract	81
БИОГРАФИЈА	84

1. УВОД

Заштита малолетних лица од запуштања и злостављања представља једно од кључних мерила зрелости и хуманости сваког правног и друштвеног поретка. Дете, по својој природи, развојно је осетљиво и зависно од одраслих, те је његова безбедност и благостање у највећој мери условљено тиме како породица, држава и шира заједница препознају ризике, реагују на насиље и обезбеђују услове за здрав психофизички развој. Проблем запуштања и злостављања малолетног лица није ни маргиналан ни спорадичан: он се појављује у различитим облицима, интензитетима и контекстима — од породичне сфере, преко образовних и здравствених установа, до дигиталног простора — и оставља дубоке и дуготрајне последице по личност и животни пут детета, као и по друштво у целини.

Иако се у јавном дискурсу често истиче физичко насиље, поље заштите деце далеко је шире. Поред физичког, јављају се психичко и емоционално злостављање, сексуално искоришћавање, економско искоришћавање, запуштање у погледу основних потреба (исхрана, здравствена заштита, хигијена, надзор), као и занемаривање развојних потреба (љубав, подршка, образовање, заштита од штетних утицаја). Свако од ових понашања има специфичну динамику, препознатљиве показатеље и последице: од акутних повреда и траума до хроничних развојних дефицита, поремећаја поверења, тешкоћа у учењу и социјализацији, као и већег ризика за касније виктимизирање или делинквентно понашање.

Савремени одговор на ове појаве подразумева мултисекторски приступ: кривичноправне мере и санкције, породичноправну заштиту и хитне мере, систем социјалне заштите и услуге подршке, превентивне програме у образовању, здравству и локалној заједници, као и специјализоване сервисе за хитно збрињавање и дугорочни опоравак жртава. У пракси, међутим, овај систем често трпи због неуједначене примене прописа, недовољних капацитета институција, недовољне координације актера и неједнаког квалитета услуга. Поред тога, „тамни број“ случајева који остају непријављени и непознати оптерећује сваку процену размера проблема и захтева опрез у тумачењу података и планирању политика.

Овај мастер рад се бави феноменом запуштања и злостављања малолетних лица из интердисциплинарне перспективе, настојећи да споји нормативно-правну анализу са

увидима социјалног рада, психологије и криминологије, као и са налазима из праксе институција и организација које делују у пољу заштите деце. Намера је да се понуди целовит, систематизован и аналитички заснован приказ који ће омогућити боље разумевање појмова, облика и последица, али и критички осврт на ефективност постојећих механизма заштите, са јасним препорукама за унапређење.

1.1. Предмет и значај истраживања

Предмет истраживања јесте запуштање и злостављање малолетних лица посматрано кроз три повезана нивоа: појмовни и теоријски оквир (дефинисање и класификација облика), нормативни и институционални оквир (међународни и домаћи стандарди, надлежности и поступци), и пракса примене (препознавање, пријављивање, интервенције, исходи, изазови у координацији). Значај истраживања је вишеструк: научни — допринос систематизацији појмова и односа између различитих грана права и помоћних дисциплина; стручни — подршка практичарима у бољем разумевању индикатора ризика и процедура; друштвени — подстицање превенције, ране интервенције и културе нетолеранције на насиље; и нормативни — идентификација празнина, неуједначености и потреба за унапређењем прописа и политика.

1.2. Циљеви и задаци истраживања

Општи циљ рада је да се понуди свеобухватна и критичка анализа феномена запуштања и злостављања малолетних лица, са предлозима мера за јачање заштите. Из овог циља произилазе конкретни задаци:

- да се прецизирају кључни појмови и изврши функционална класификација облика злостављања и запуштања;
- да се анализира међународни и национални правни оквир, њихова међусобна усклађеност и проблеми у примени;
- да се прикажу и критички размотре институционални механизми заштите и сарадња релевантних актера (социјална заштита, полиција, тужилаштво, судови, образовање, здравство, НВО);

- да се, на основу доступних података и студија, укаже на трендове, обрасце и изазове у пракси;
- да се формулишу препоруке за унапређење превенције, раног откривања, интервенције и дугорочне подршке деци-жртвама.

1.3. Истраживачка питања и полазне хипотезе

Полазећи од наведених циљева, рад поставља следећа истраживачка питања:

1. У којој мери је појмовни апарат у пракси уједначен и применљив при идентификацији различитих облика злостављања и запуштања?
2. Да ли постоје празнине или преклапања у нормативном оквиру која отежавају правовремену и делотворну заштиту?
3. Како функционише институционална координација у пракси и где се најчешће јављају „уска грла“ у поступању?
4. Који су најрелевантнији фактори ризика и заштитни фактори и на који начин их систем превенције узима у обзир?

С тим у вези, као радне хипотезе поставља се да: неуједначено разумевање појмова у пракси доводи до недовољног препознавања и пријављивања одређених облика злостављања и запуштања; иако је нормативни оквир формално у великој мери усклађен са међународним стандардима, поједини процесни и капацитетски изазови смањују ефективност заштите; и јачање превентивних програма и међуинституционалних протокола може значајно унапредити рану интервенцију и исходе за децу.

1.4. Методологија и извори

Методолошки, рад спаја више комплементарних приступа. Применом нормативно-правне методе анализирају се међународни документи и домаћи прописи; компаративни приступ користи се ради увида у решења других правних система; аналитичко-синтетичка и индуктивно-дедуктивна метода омогућавају логичку

систематизацију појмова и аргумената; дескриптивно-статистички приступ служи за приказ трендова и образаца у пракси; студије случаја и анализа садржаја користе се за илустрацију типичних проблема и начина реаговања. Рад ће се ослањати на законске текстове, подзаконске акте, стратегије и протоколе, званичне извештаје и статистике, релевантну научну и стручну литературу, као и на примере из праксе. Посебно место у оквиру рада има студијско-истраживачки текст „Деца као жртве насиља у породици“, који ће, као посебно поглавље, обезбедити дубински увид у поједине аспекте виктимизације деце у породичном контексту.

1.5. Етички оквир и ограничења

Истраживање теме која укључује децу и насиље захтева висок степен етичке одговорности. У раду се неће наводити подаци који би омогућили идентификацију малолетних лица; сви примери користиће се искључиво у агрегираној или анонимизованој форми, са намером да се укаже на системске појаве, а не на појединачне случајеве. Ограничавајући фактор представља и непотпуна или неуједначена евиденција у различитим системима (социјална заштита, здравство, образовање, правосуђе), што отежава директно поређење и извођење недвосмислених закључака о обиму проблема. Поред тога, „тамни број“ непријављених случајева нужно уноси дозу неизвесности у сваку процену распрострањености и трендова.

1.6. Теоријско-терминолошке напомене

Иако се у свакодневном говору термини „запуштање“ и „занемаривање“ понекад користе као синоними, у стручној литератури и пракси могу постојати нијансе у њиховом значењу, као и разлике у дефинисању граница између „запуштања“ и „злостављања“. У овом раду поћи ће се од функционалног разумевања, усмереног на последице по дете и на неопходност интервенције, уз јасно разликовање доминантних облика (физичко, психичко/емоционално, сексуално, економско, институционално) и препознавање да исти случај може садржати више облика истовремено. Детаљно појмовно одређење и класификација биће дато у наредном поглављу, ради уједначене употребе термина кроз цео рад.

1.7. Научни и друштвени допринос

Очекује се да рад допринесе бољем разумевању и прецизнијем коришћењу терминологије у пракси, да укаже на кључне нормативне и процесне изазове, те да понуди аргументоване препоруке за унапређење јавних политика и институционалних протокола. С научне стране, рад тежи интеграцији знања из више дисциплина и представљању јединствене, систематизоване слике о феномену, док са друштвене стране настоји да подстакне превентивно деловање, рану интервенцију и културу заштите деце која не трпи никакво насиље.

1.8. Структура рада

Рад је структуриран тако да води читаоца од општег ка посебном и од појмовног ка практичном. Након уводног поглавља, у другом поглављу врши се појмовно одређење запуштања и злостављања малолетних лица и предлаже се класификација облика. Треће поглавље обрађује међународни правни оквир заштите деце и место ових стандарда у домаћем праву. Четврто поглавље анализира национални правни оквир — уставноправну, кривичноправну, породичноправну и социјалну димензију заштите — као и улогу специјализованих институција. Пето поглавље чини студијско-истраживачки текст „Деца као жртве насиља у породици“, који обезбеђује дубински увид у појавне облике, факторе ризика, последице и механизме подршке. У шестом поглављу представља се статистички преглед и анализа трендова у Србији и упоредно, док се у седмом поглављу разматрају институционални механизми заштите и примери добре праксе. Осмо поглавље посвећено је превенцији — улози породице, школе, здравства, медија и локалне заједнице — као и препорукама заснованим на доказима. Рад се завршава закључком који синтетише кључне увиде и предлаже смернице за даље унапређење система заштите.

2. ПОЈАМ ЗАПУШТАЊА И ЗЛОСТАВЉАЊА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА

2.1. Појам запуштања малолетног лица

Запуштање (стручно често називано и занемаривање) представља облик виктимизације који се карактерише чином пропуштања — нечињења од стране родитеља, старатеља или другог одговорног одраслог лица да обезбеде детету основне материјалне, здравствене, емоционалне, образовне и надзорне потребе неопходне за његово здраво одрастање и развој. То значи да запуштање није у првом реду активни злочиначки чин (као што је батинање или сексуално злостављање), већ, ипак, итекако штетан пропуст: недостатак хране, прихватљивог смештаја, стручне медицинске помоћи, редовног похађања школе, адекватног надзора или емоционалне бриге што може довести до озбиљних и дуготрајних последица по дете — физичких, когнитивних и психолошких.¹

Запуштање се у литератури и стручним документима често разматра као акција „омисије” у односу на акције „комисије” (нпр. Ударање, сексуално злостављање). Та разлика је важна за процену и правни одговор: док се код физичког злостављања и сексуалног злостављања фокус ставља на повреду извршену одређеним чином, код занемаривања је пресудно утврдити да ли је понашање (или непонашање) одраслог довело или могло довести до наношења штете детету.²

2.2. Облици и подврсте запуштања

¹ World Health Organization (WHO), Child maltreatment: fact sheet (overview of child maltreatment and neglect) (Пристапљено 10. септембар, 2025.).

² StatPearls Publishing, Child Abuse and Neglect, NCBI Bookshelf, 2023. Authors: Arif, S. & Dike, C. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK499934/>. Accessed (10. септембар, 2025.)

У стручној пракси и у протоколима за заштиту деце уобичајено се издваја неколико доминантних типова запуштања, који често коегзистирају:

1. Физичко/материјално занемаривање — недостатак адекватне исхране, одговарајуће одеће и становања, необезбеђивање адекватног, сигурног намештаја, неадекватна хигијена.
2. Надзорно (пропусно) занемаривање — неодговарајући или потпуно одсутан надзор (остављање мале деце без надзора; излагање опасностима) који угрожава безбедност детета.
3. Медицинско занемаривање — одбијање или одлагање пружања неопходне здравствене или стоматолошке заштите, нелечење хроничних болести, неприхватање препоручених терапија.
4. Образовно занемаривање — неодговарајуће или систематско неуспевање да се обезбеди похађање школе, значајна учестала одсуства или неизвршавање образовних обавеза које утичу на развој детета.
5. Емоционално занемаривање — недостатак емоционалне подршке, запостављање у смислу недостатка топлине, похвала, предвидљиве рутине и адекватних реакција на емоционалне потребе детета.

Ова подела није искључива — у пракси су обично присутни хибридни облици (нпр. Сиромаштво + родитељска злоупотреба супстанци + негирање медицинске помоћи).³

2.2.1. Критеријуми за процену запуштања

При евалуацији да ли је нечињење запуштање, стручњаци користе комбинацију критеријума: природа и интензитет потребе која није испуњена (нпр. Привремена пропустљивост у храни насупрот хроничном одсуству здравствене заштите); временски

³ Ibid.

континуитет (појединачни инцидент $\neq$ хронично запостављање); контекст и узроци (нпр. Потешкоће услед екстремног сиромаштва су различите од намерног одбијања да се потражи медицинска помоћ); и последице по дете (одмах видљиве или развојно касније појављене). Ове оцене имају правни значај при одређивању потребе за хитним мерама и за евентуалну промјену старатељских права.⁴

2.2.2. Узроци и фактори ризика

Запуштање је мултифакторна појава: међу најчешће наводљеним ризичним факторима су сиромаштво и економска неадекватност, злоупотреба алкохола и психоактивних супстанци код родитеља, дешавања акутних (нпр. Болест, смрт члана породице), менталне болести родитеља, премлади и нефункционални односи родитеља, социјална изолација и хронични породични конфликти. Потребно је нагласити да присуство ризичног фактора не предодређује појаву занемаривања — ради се о повећаном ризику који захтева превентивне мере и додатну пажњу система социјалне заштите.⁵

2.2.3. Индикатори запуштања (практични знакови)

Стручњаци у здравству, просвети и социјалној заштити траже индикаторе који упућују на могуће запуштање: хронични недовољан раст или губитак телесне тежине, честе инфекције или нелечене повреде, неадекватна одећа и хигијена, поновљена одсуства из школе, опасно понашање (нпр. претерано остајање по улици), знакови депривације стимуланса (психофизичка успореност, социјална изолација), као и показатељи нехуманог емоционалног третмана (пораст анксиозности, појачана склоност

⁴ UNICEF — ресурси о заштити деце и предлози за препознавање и интервенције (регионални и национални материјали).

⁵ World Health Organization (WHO), Child maltreatment: fact sheet (overview of child maltreatment and neglect) стр. 2-3.

ка повлачењу). За процену је од кључне важности међусекторска размена информација и коришћење стандардизованих протокола.⁶

2.2.4. Правни и институционални аспект

Међународни стандарди (нарочито Конвенција о правима детета) и водеће међународне организације јасно захтевају да државе предузму мере заштите деце од занемаривања као дела ширег ангажмана у борби против насиља над децом. У националним системима (укључујући и српски), постоје протоколи и приручници који воде пружаоце услуга у препознавању и поступању у случајевима занемаривања; примери су посебни здравствени протоколи и општи мултисекторски протоколи за заштиту деце. У пракси, међутим, правна интервенција је осетљива и мора уравнотежити заштиту детета и принцип породичне аутономије, што захтева адекватне доказе и стручну процену.⁷

2.3. Појам злостављања малолетног лица

Злостављање малолетног лица представља сложен и вишедимензионалан феномен који обухвата активне облике угрожавања физичког, психичког, емоционалног или моралног интегритета детета. Док се код запуштања ради о пропустима у задовољавању основних потреба, злостављање подразумева намерне или свесне поступке који доводе до повреде или патње детета. Злостављање се најчешће дефинише као сваки облик физичког и/или емоционалног малтретирања, сексуалне злоупотребе, економске експлоатације или било ког другог облика понашања који резултира или може

⁶ Приручник за примену Посебног протокола система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања (UNICEF / дом. партнери) — смернице за стручњаке у Србији, стр. 35-38.

⁷ Конвенција о правима детета, Уједињене нације, 1989. („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90, и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97).

резултирати стварном или потенцијалном штетом по здравље, развој или достојанство детета.⁸

У литератури и пракси најчешће се издвајају четири основна облика злостављања: физичко злостављање, психичко/емоционално злостављање, сексуално злостављање и економско искоришћавање. Уз њих се понекад додају и институционално злостављање (насиље и неадекватно поступање у установама које треба да штите децу) и дигитално злостављање (cyberbullying, grooming, онлајн експлоатација).⁹

2.3.1. Физичко злостављање

Физичко злостављање подразумева намерно наношење физичке повреде детету, било ударцима, батинама, гурањем, паљењем, дављењем, убадањем или употребом предмета и оруђа. Оно може довести до видљивих повреда (модрице, огреботине, преломи, опекотине), али и до дуготрајних последица попут хроничног бола, оштећења органа и инвалидитета.¹⁰ Посебан проблем у пракси представља „прикривено“ физичко злостављање, где су повреде скривене на деловима тела који нису лако видљиви или где родитељ/старатељ пружа објашњења која нису у складу са објективним медицинским налазима.

2.3.2. Психичко и емоционално злостављање

Емоционално злостављање односи се на понашања која систематски поткопавају самопоуздање, емоционалну стабилност и осећај вредности детета. Оно укључује вербална понижавања, сталне критике, претње напуштањем, одбијање комуникације, изолацију, злоупотребу у односу на браћу и сестре, као и трајно ускраћивање љубави и подршке. Последице емоционалног злостављања често су суптилније и дуготрајније од физичких: депресија, анксиозност, ниско самопоштовање, тешкоће у социјализацији и повећан ризик за злоупотребу психоактивних супстанци.¹¹

⁸ World Health Organization, Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, Geneva, 1999, стр. 7-9.

⁹ StatPearls, “Child Abuse and Neglect,” NCBI Bookshelf, 2022.

¹⁰ А. Кнежевић, Кривичноправна заштита детета у праву Србије, Београд, 2018, стр. 54.

¹¹ UNICEF, Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children, New York, 2014, стр. 112-118.

2.3.3. Сексуално злостављање

Сексуално злостављање малолетног лица обухвата укључивање детета у сексуалне активности које оно није у стању да разуме, на које не може да пристане или које су у супротности са законима и друштвеним нормама. То може бити физички контакт (силовање, додиривање, инцест), али и нефизички облици (експонирање детета порнографији, воајеризам, еротско фотографисање, онлајн grooming). Последице сексуалног злостављања су тешке и вишеструке: од физичких повреда и инфекција, преко психичких траума (ПТСП, анксиозни поремећаји, самоповређивање), до поремећаја у каснијим интимним и породичним односима.¹²

2.3.4. Економско искоришћавање

Економско злостављање или експлоатација подразумева коришћење деце за рад који је штетан по њихово здравље, развој и образовање. Ту спадају присилни рад, просјачење, трговина људима, као и рад у небезбедним условима. Посебно забрињавају облици модерног ропства, где се деца користе у организованим криминалним активностима или као радници без икакве заштите и права.¹³

2.3.5. Институционално и дигитално злостављање

Поред наведених „класичних“ облика, савремени контекст препознаје и нове форме: институционално злостављање, које настаје када установе (школе, домови за децу, здравствене установе) не поступају у складу са најбољим интересом детета, било кроз директно малтретирање, било кроз занемаривање, као и дигитално злостављање — све учесталији феномен који обухвата онлајн узнемиравање, претње, ширење интимних садржаја и врбовање за сексуалну експлоатацију.¹⁴

¹² Council of Europe, Lanzarote Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 2007, стр. 3-5.

¹³ International Labour Organization (ILO), Worst Forms of Child Labour Convention, No. 182, 1999, стр. 2-4.

¹⁴ Савет Европе, Recommendation CM/Rec(2018)7 on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment.

2.3.6. Кључни елементи дефиниције

Без обзира на различите облике, за злостављање су карактеристична три заједничка елемента:

- Активно понашање — постоји радња, било физичка, вербална, психолошка или сексуална.
- Намерност или свесност — понашање није случајно или ненамерно, већ свесно нарушава добробит детета.
- Штетне последице — последице могу бити непосредне или одложене, али увек доводе до угрожавања интегритета и развоја малолетног лица.¹⁵

2.3.7. Значај јасног дефинисања

Прецизно дефинисање злостављања има велики значај за рад институција. У правосудном контексту, оно одређује границу између родитељске дисциплине и злостављања; у социјалном и здравственом систему, оно служи као основ за интервенцију и мере заштите; у образовном систему, као полазиште за рано препознавање индикатора. Уједначен појмовни оквир омогућава координацију и заједнички наступ више сектора у заштити детета.

2.4. Класификација облика злостављања и запуштања

Феномен злостављања и запуштања малолетних лица је веома разнолик и комплексан, па је у научној литератури, међународним документима и националним протоколима развијено више класификација. Све оне имају исти циљ — да обезбеде јасне критеријуме за препознавање, интервенцију и заштиту деце. Иако постоје мање разлике у терминологији (нпр. „запуштање“ и „занемаривање“ се понекад користе као синоними), консензус је да се све појавне форме могу сврстати у неколико главних категорија.¹⁶

¹⁵ R. Jaffe, C. Wolfe, D. Wilson, *Children of Battered Women*, Newbury Park: Sage, 1990, стр 43-44.

¹⁶ StatPearls, “Child Abuse and Neglect,” NCBI Bookshelf, 2022. n.p.

2.4.1. Основна класификација према СЗО и УНИЦЕФ-у

Светска здравствена организација (WHO) и УНИЦЕФ, као водећи међународни актери, издвајају четири главна облика злостављања и један облик запуштања:¹⁷

1. Физичко злостављање – намерно наношење физичке повреде или патње (ударање, гурање, бацање, давлeње, спаљивање, употреба предмета као оружја). Последице могу бити од модрица и прелома до трајних инвалидитета или смртог исхода.¹⁸
2. Психичко или емоционално злостављање – понашања којима се систематски нарушава самопоуздање, емоционална стабилност и осећај вредности детета. То обухвата вређање, омаловажавање, претње, застрашивање, изолацију, ускраћивање љубави и подршке. Последице су често дуготрајне: депресија, анксиозност, ниско самопоштовање, тешкоће у социјалним односима.¹⁹
3. Сексуално злостављање – укључивање детета у сексуалне активности које оно није у стању да разуме или на које не може дати слободан пристанак. То обухвата силовање, додиривање, инцест, приказивање детета порнографији, еротско фотографисање, grooming преко интернета. Последице су дубоке психотрауме и поремећаји развоја.²⁰
4. Економска експлоатација (радна злоупотреба) – коришћење деце за рад који је штетан по њихово здравље, образовање или развој. То укључује присилни рад, просјачење, децју проституцију, трговину људима и учешће у криминалним активностима.²¹
5. Запуштање (занемаривање) – пропуст да се обезбеде основне потребе детета: исхрана, одећа, смештај, здравствена заштита, школовање, емоционална подршка и надзор. Запуштање може бити физичко, медицинско, образовно и емоционално.²²

2.4.2. Допунске категорије у савременој литератури

¹⁷ WHO, Child maltreatment: Fact Sheet, Geneva, 2020, 1-3.

¹⁸ American Academy of Pediatrics, Guidelines for the Evaluation of Physical Abuse, Pediatrics, 2007, 563-567.

¹⁹ UNICEF, Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children, New York, 2014, 112-118.

²⁰ Council of Europe, Lanzarote Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 2007 4-6.

²¹ International Labour Organization, Worst Forms of Child Labour Convention (No. 182), Geneva, 1999, 2-3.

²² Ministry of Health of Serbia, Посебан протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Београд, 2005 7-10.

Поред наведених основних облика, савремена пракса издваја и следеће:

1. Институционално злостављање – настаје када установе које треба да штите децу (школе, домови, здравствене установе) поступају на штетан начин: физички или психички малтретман, непоштовање процедура, занемаривање потреба.²³
2. Дигитално злостављање (онлајн насиље) – све присутнији облик, укључује сајбер-малтретирање (cyberbullying), ширење интимних садржаја, врбовање за сексуалну експлоатацију, претње и узнемиравање преко интернета.²⁴
3. Сведочење насиљу у породици – све чешће се препознаје као посебан облик виктимизације: дете које је сведок насиља међу одраслима у породици претрпљује трауме сличне онима које настају код директног злостављања.²⁵

2.4.3. Национални и правни оквири класификације

У српском правном систему класификација облика насиља над децом делимично се преклапа са међународним стандардима, али је уређена кроз специфичне инкриминације Кривичног законика Републике Србије, са изменама и допунама објављеним у Службеном гласнику РС број 94/2024. Закон предвиђа више кривичних дела која обухватају различите форме запуштања, злостављања и сексуалне експлоатације малолетних лица. Пре свега издвајају се: **Запуштање и злостављање малолетног лица (чл. 193)**, које представља основни облик угрожавања детета; затим **Насиље у породици (чл. 194)**, као шира инкриминација која обухвата и децу као посебно рањиву категорију жртава. У домену сексуалних деликата према малолетним лицима, закон прописује дела као што су **Силовање (чл. 178)**, **Обљуба над дететом (чл. 180)**, као и дела која се односе на злоупотребу деце у порнографији, попут **Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавања малолетног лица за порнографију (чл. 185)**. Ове инкриминације, посматране у целини, одражавају настојање законодавца да обезбеди свеобухватну кривичноправну заштиту детета, у складу са важећим националним и међународним стандардима права детета.²⁶

²³ J. Gilbert et al., Institutional Child Abuse, Child Abuse & Neglect, Vol. 32, 2008., 589-600.

²⁴ Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2018)7 on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, 11-14.

²⁵ UNICEF Serbia, Children's exposure to domestic violence, Research Report, 2017., 25-27.

²⁶ Кривични законик („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024).

Породични закон (2005) такође препознаје физичко, психичко и сексуално насиље, занемаривање и злоупотребу детета, док Закон о спречавању насиља у породици (2016) уводи мере хитне заштите и мултисекторски протокол сарадње.²⁷

2.4.4. Практична важност класификације

Класификација није само академска или правна категорија: она има пресудан значај у пракси. Тек када је облик злостављања јасно идентификован, могу се применити адекватне мере заштите (нпр. хитне мере у случају физичког насиља, психотерапијска подршка за емоционално злостављање, специјализоване истраге у случају сексуалне експлоатације). Класификација такође омогућава вођење статистика, међународно поређење и развој специјализованих превентивних програма.²⁸

3. МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ ОД ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАПУШТАЊА

3.1. Конвенција о правима детета (CRC)

Конвенција Уједињених нација о правима детета (Convention on the Rights of the Child — CRC) представља основни и општи међународни уговор који системски уводи децу као субјекте људских права и утврђује обавезе држава у погледу заштите, бриге и развоја деце. Конвенција је усвојена 20. новембра 1989. године и ступила је на снагу 2. септембра 1990. године; од тада је постала један од најшире ратификованих међународних инструмената и основа за савремене државне политике у области заштите деце.²⁹

²⁷ Породични закон („Службени гласник РС“, бр. 18/2005) и Закон о спречавању насиља у породици („Службени гласник РС“, бр. 94/2016).

²⁸ NSPCC, Types of child abuse, London, 2021, 2-5.

²⁹ United Nations — Treaty Collection: Convention on the Rights of the Child (1989) (adoption and entry into force details).

CRC садржи читав низ одредаба које су директно релевантне за заштиту од злостављања и запуштања, али нарочито се издвајају четири генерална принципа који служе као „оквир” за тумачење целокупног текста и примену у пракси:

- принцип недискриминације (члан 2) — сва права из Конвенције треба да се обезбеде сваком детету без дискриминације по било којем основу;
- интерес детета као примарни критеријум (члан 3) — у свим радњама које се тичу детета најбољи интерес детета треба да буде примарно узет у обзир;
- право на живот, опстанак и развој (члан 6) — државе су дужне да обезбеде услове за пуни развој детета;
- право детета да се чује (члан 12) — детету које је способно да формира своје ставове треба омогућити да их изрази у свим поступцима који га се тичу, а ти ставови морају бити узети у обзир у складу са узрастом и зрелошћу.

Ови принципи имају непосредну примену у превенцији и реаговању на злостављање/запуштање јер дефинишу одговорност државе да штити и промовише интерес детета у свим секторима (здравство, социјална заштита, образовање, правосуђе).

Кључна одредба за област злостављања и занемаривања јесте члан 19 CRC, кој обавезује државе да предузму „све одговарајуће законодавне, управне, социјалне и образовне мере“ како би заштитиле децу од свих облика физичког или психичког насиља, повреда, занемаривања, злостављања или експлоатације, укључујући и сексуално злостављање, док се дете налази под надзором родитеља, старатеља или друге одговорне особе. Овај члан поставља јасан стандард: државе морају не само да кривично и грађански цивилно кажњавају злоупотребе већ и да успоставе превентивне, породично-подржавајуће и рехабилитационе механизме.³⁰

Тумачење члана 19 и сродних одредаба од стране Комитета за права детета и других тела УН јасно показује да су обавезе државе троструке: превенција (образовање јавности, подршка породицама, социјалне мере), заштита и хитна интервенција (механизми пријаве, скрининг, хитне мере смештаја/забране приласка), и реадресација и рехабилитација (психосоцијална подршка, здравствена заштита, интеграција детета назад у безбедан оквир) — уз истовремено осигурање ефикасних правних последица (истраге, кривично гоњење и казне кад је релевантно). Ове обавезе су детаљније развијене у General comment No. 13 (2011) Комитета за права детета, који тумачи право

³⁰ Child Rights International Network (CRIN). Interpretation of Article 19 of the Convention on the Rights of the Child. London: CRIN, 2021, n.p. Available at: <https://www.crin.org>. 15. септембар, 2025.

детета на слободу од насиља и даје смернице државама о облицима и инструментима интервенције (укључујући законодавство, системско прикупљање података, обуку стручњака и међусекторску координацију).³¹

Конвенција је допуњена двема значајним опционалним протоколима усвојеним 2000. године: Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography (OPSC) и Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict (OPAC) — обе додатно разрађују државне обавезе у специфичним областима великог ризика за децу (сексуална експлоатација, трговина, укључивање у оружане сукобе). Ови протоколи захтевају посебне законодавне мере, превентивне кораке и међународну сарадњу.³²

Пратитељску/контролну улогу над применом Конвенције врши Комитет за права детета (Committee on the Rights of the Child). Државе стране подносе периодичне извештаје Комитету о мерама које су предузете, а Комитет даје закључна запажања и препоруке; то је важан механизам интернационалне одговорности и мониторинга напретка у спречавању и реаговању на злостављање и запуштање.³³

Бивша СФРЈ/СРЈ Србија систематски је била обухваћена механизмом Конвенције: неке од обавеза и извештаја настале су у периоду државних трансформација, а данашња Република Србија је пратила и достављала извештаје Комитету као правни наследник, уз раније ратификације/декларације у периоду раних 1990-их. (За конкретне датуме ратификације/наслеђа и активности у поступцима извештавања користи се званична документација Комитета и национални извештаји.)³⁴

Већ поменути факултативни протоколи уз Конвенцију о правима детета додатно штите децу:

- ОПСК (2000) — о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији;³⁵
- ОПАК (2000) — о учешћу деце у оружаним сукобима.³⁶

³¹ OHCHR — Optional Protocols to the CRC (OPSC; OPAC) — текстови и објашњења.

³² OHCHR / Committee on the Rights of the Child — механизам извештавања и надзора.

³³ Репорти/иницијални извештаји Републике Србије и белешке о ратификацијама/наследству (статус државе-наслеђа).

³⁴ Ibid

³⁵ UN General Assembly, Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography (OPSC), 2000.

³⁶ UN General Assembly, Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict (OPAC), 2000.

Ови протоколи имају директан значај у контексту спречавања експлоатације и занемаривања деце, посебно у глобалном контексту.

У оквиру Agenda 2030 и Циљева одрживог развоја (SDGs), посебно се истиче Циљ 16.2: „Окончати злостављање, експлоатацију, трговину и све облике насиља и мучења деце“.³⁷ Иако није правнообавезујући документ, Agenda 2030 представља политички оквир који је усвојен од стране свих држава чланица УН, па тако и Србије, и има снажан утицај на формулисање националних политика.

3.2. Европска конвенција о људским правима (ECHR)

Европска конвенција о људским правима (ECHR) је регионални инструмент који чини правни оквир за заштиту људских права на нивоу Савета Европе и чија судска пракса (Европски суд за људска права — ECtHR) има директан утицај на тумачење државних обавеза према жртвама злостављања и занемаривања деце. Конвенција сама по себи не садржи посебан „члан о деци“, али њене опште одредбе — и првенствено чл. 2 (право на живот), чл. 3 (забрана тортуре и нечовечног или понижавајућег поступања), чл. 8 (право на поштовање приватног и породичног живота) и чл. 14 (забрана дискриминације) — у пракси се тумаче тако да намећу државама позитивне обавезе за заштиту деце од насиља и занемаривања.³⁸

3.2.1. Позитивне обавезе државе — општи принцип

ECtHR је у бројним предметима утврдио да Конвенција не само да забрањује зло (пасивни аспект), већ и да у одређеним ситуацијама намеће позитивне обавезе државама да предузму конкретне, предвидљиве и ефикасне мере ради заштите појединаца од стварне претње (нпр. од трећих лица). Кључна судска формулација овог начина тумачења потиче из предмета *Osman v. United Kingdom*, где је Суд развио критеријум предвидљивости/очекиваности ризика и разумног опсега државних мера — тзв. „Osman-

³⁷ United Nations, Sustainable Development Goals — Goal 16.2, 2015.

³⁸ HUDOC / European Court of Human Rights — општи портал и приступ пресудама.

тест“ који је касније раширено примењиван у предметима који се тичу заштите најрањивијих, укључујући децу.³⁹

3.2.2. Члан 2 (право на живот) — заштитне мере

Члан 2 ECHR (право на живот) првенствено штити од државног одузимања живота, али је преко судске праксе развијен и значајан позитивни аспект: држава мора, кад постоји стварна и непосредна претња по живот појединаца, предузети оперативне мере које је од ње разумно очекивати да би спречила угрожавање живота. У контексту деце, то значи да када државни органи знају или би при разумном понашању морали знати за озбиљан ризик (нпр. узастопни и ескалирани случајеви породичног насиља или сексуалне експлоатације), треба предузети активне мере као што су обавештавање надлежних органа, привремено издвајање детета из ризичног окружења и обезбеђивање хитне социјалне или полицијске интервенције ради заштите физичког интегритета детета. Суд је у предмету *Osman* јасно дефинисао параметре овог стандарда (предвидљивост ризика, интензитет претње и разумне државне мере).⁴⁰

3.2.3. Члан 3 (забрана нечовечног и понижавајућег поступања) — праг и позитивна обавеза

Члан 3 је изузетно релевантан за заштиту деце јер судска пракса прихвата да дуготрајно и тешко занемаривање или изложеност физичком/сексуалном злостављању може досегнути праг „нечовечног или понижавајућег поступања“. У пресуди *Z and Others v. United Kingdom* (Гранд Чамбер) Суд је препознао да поједини облици систематског занемаривања и дуготрајног злостављања могу задовољити чл. 3 и да постоји државна обавеза да предузме мере заштите када су јој познати такви индикатори. Ово значи да је пасивност/неадекватна реакција државних органа у лице доказаног, тешког занемаривања потенцијално повреда чл. 3.⁴¹

3.2.4. Члан 8 (приватни и породични живот) — најбољи интерес детета и ефикасност поступка

³⁹ Guide on case-law of the Convention — Rights of the child (Council of Europe / ECtHR guide).

⁴⁰ *Osman v. United Kingdom* — HUDOC (основни предмет о позитивним обавезама и тесту предвидљивости) 23452/94.

⁴¹ *Z and Others v. United Kingdom* — Grand Chamber, press release / HUDOC 29392/95.

Члан 8 гарантује право на поштовање приватног и породичног живота, али је у пракси тај члан користан управо као основа позитивних обавеза — држава дужна да обезбеди да породични живот не угрожава физички и психички интегритет детета. ЕCтHR је у низу предмета истицао да државе треба да обезбеде ефикасне и адекватне кривичне и процесне механизме када је у питању сумња на сексуално злостављање или друга тешка кршења (на пример, у предмету *M.C. v. Bulgaria* Суд је оценио да национални кривични систем и његова примена морају бити такви да ефикасно спрече и санкционишу сексуално злостављање деце — те да недостатак ефикасних истрага и санкција може повредити права из чл. 8 у комбинацији са чл. 3).⁴²

3.2.5. Члан 14 (забрана дискриминације) — посебна заштита рањивих група

ЕCтHR је у неким предметима користио чл. 14 у комбинацији са другим правима да покаже дискриминаторско поступање према жртвама (нпр. *Opuz v. Turkey*) повезано са родно заснованим занемаривањем и недостатком адекватне заштите жртва породичног насиља). Иако је Опуз у првом реду случај о насиљу према женама, принцип је преносив — ако државни одговор на злостављање детета показује системску неравноправност (нпр. због инвалидитета, етничке припадности или пола деце), тада може настати и кршење чл. 14 у вези са другим члановима.⁴³

3.2.6. Процедуралне обавезе: истрага, кажњавање и правни лек

ЕCтHR наглашава да позитивне обавезе укључују и процедурални елемент: држава не само да мора имати законе, већ мора да спроведе ефикасну истрагу, кривично гоњење учинилаца када је прикладно и обезбеди адекватан приступ правди и правним лековима жртвама. У предметима који се односе на злостављање деце (сексуално или физичко), Суд је посебно нагласио да неефикасне, дуготрајне или формалистичке истраге (где органи не испитују околности или не узимају у обзир посебну рањивост детета) могу представљати повреду Конвенције. Случај *M.C. v. Bulgaria* (App. No. 39272/98) са јасном оценом да национални кривични циљеви морају бити усклађени са међународним стандардима је илустративан.⁴⁴

⁴² Guide to Article 8 of the ECHR (analysis, примена у случајевима сексуалног злостављања и заштите).

⁴³ *Opuz v. Turkey* — HUDOC (насиље у породици, дискриминација и државна одговорност). 33401/02

⁴⁴ *M.C. v. Bulgaria* — HUDOC (сексуално злоупотребавање малолетника; позитивне и процесне обавезе државе) 39272/98

3.2.7. Баланс са породичном аутономијом и маргином поштовања

ЕСтHR препознаје и право на породичну аутономију — државе имају одређену маргину поштовања (margin of appreciation) у регулацији породичних односа. Међутим, та маргина је ограничена тамо где постоји стварна опасност по физичко или психичко здравље детета; онда превладава обавеза државе да интервенише у најбољем интересу детета. Суд је у пракси тражио темељиту, мотивисану и стручну процену приликом одлучивања о мешању у породични живот (нпр. мере смештаја детета, привремене заштитне мере), а такве одлуке морају бити пропраћене ефикасним судским контролама.⁴⁵

3.2.8. Последице за националне системе и праксу заштите деце

Судска пракса ЕCHR захтева да национални системи заштите деце имају: адекватна законодавна решења (кривична и управна), ефикасне и брзе процедуре за пријаву и истрагу случајева, мултисекторску координацију (здравство, образовање, социјална заштита, полиција), обуку и протоколе за препознавање и заштиту рањивих група, и механизме за праћење и судску контролу мера. Овакви захтеви су конзистентни и са интернационалним препорукама (нпр. Комитет за права детета — General comment No.13) који инсистирају на предусловима за превенцију, брзо реаговање и рехабилитацију жртава.⁴⁶

3.3. Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција)

Истанбулска конвенција, пуним називом Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, усвојена је 11. маја 2011.

⁴⁵ General Comment No.13 (Committee on the Rights of the Child, 2011) — The right of the child to freedom from all forms of violence (подршка међународним стандардима).

⁴⁶ FRA / Handbook on European law relating to the rights of the child; додатна правна пракса и професионални приручници.

године у Истанбулу, а ступила на снагу 1. августа 2014. године.⁴⁷ Она представља први правно обавезујући инструмент у Европи који свеобухватно уређује спречавање и борбу против насиља у породици и насиља заснованог на полу, уз посебан акценат на заштиту жена и деце као најчешћих жртава.⁴⁸

Иако је примарни фокус Конвенције заштита жена од свих облика насиља, њене одредбе се директно односе и на децу. Деца су препозната као жртве насиља у породици, било као директни субјекти злостављања (физичког, психичког, сексуалног), било као индиректне жртве — сведоци насиља у породици.⁴⁹ Конвенција први пут на регионалном нивоу уводи обавезу држава да се систематски баве овим аспектом, признајући да сведочење насиљу представља посебан облик виктимизације који оставља дуготрајне психичке и социјалне последице по дете.

Конвенција је изграђена на тзв. четири стуба (4P approach), који се односе и на заштиту деце:

1. Prevention (превенција) – обавеза држава да спроводе едукацију, кампање и програме за спречавање насиља, укључујући школске програме и подизање јавне свести о заштити деце.⁵⁰
2. Protection (заштита) – успостављање механизма за хитну и дугорочну заштиту жртава, као што су сигурне куће и психосоцијална подршка за децу.⁵¹
3. Prosecution (гоњење) – криминализација различитих облика насиља, укључујући психичко и економско насиље, присиљавање на брак, женско обрезавање, сексуално узнемиравање и прогањање, уз ефикасне кривичноправне механизме за санкционисање учинилаца.⁵²
4. Integrated policies (интегрисане политике) – захтева се координација свих релевантних институција (полиција, социјалне службе, правосуђе, здравство, образовање) и развој свеобухватних стратегија.⁵³

⁴⁷ Council of Europe, Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention), Istanbul, 2011.

⁴⁸ Савет Европе, About the Istanbul Convention (званични преглед).

⁴⁹ Council of Europe, Explanatory Report to the Istanbul Convention, Strasbourg, 2011., чл. 26.

⁵⁰ Истанбулска конвенција, члан 12 — Опште обавезе у области превенције.

⁵¹ Истанбулска конвенција, чланови 18–22 — Мере заштите и подршке.

⁵² Истанбулска конвенција, чланови 33–40 — Суштинске одредбе: кривичноправна инкриминација различитих облика насиља.

⁵³ Истанбулска конвенција, члан 7 — Свеобухватне и координисане политике.

Конвенција у више чланова директно упућује на обавезе држава према деци:

- Члан 26 – обавезује државе да предузму мере заштите и подршке деци сведоцима насиља у породици, уз препознавање њихових специфичних потреба.
- Члан 31 – налаже да се приликом одређивања старатељства и права на виђање детета морају узети у обзир историја и ризик од насиља, чиме се спречава да насилни родитељи користе контакт са дететом као средство даљег злостављања.
- Члан 56 – гарантује да жртве, укључујући децу, имају право на специјализовану подршку у поступку, уз поштовање принципа најбољег интереса детета.

Спровођење Конвенције прати посебан надзорни механизам – Група експерата за борбу против насиља над женама и насиља у породици (GREVIO). Ова група оцењује националне извештаје држава чланица и издаје препоруке. У својим извештајима GREVIO редовно указује на потребу унапређења система заштите деце жртава насиља, наглашавајући да државе морају да обезбеде довољно ресурса за специјализоване услуге, укључујући саветовалишта и психолошку помоћ за децу.⁵⁴

Република Србија је потписала Истанбулску конвенцију 4. априла 2012. године, а ратификовала је 31. октобра 2013. године.⁵⁵ Од тада је овај документ постао важан део домаћег правног оквира. Усвојени су бројни закони и стратегије у складу са њеним стандардима, међу којима посебно место заузима Закон о спречавању насиља у породици (2016).⁵⁶ Поред тога, Србија је у извештајима GREVIO-а похваљена за успостављање система хитних мера заштите, али је указано на потребу јачања специјализованих услуга за децу жртве насиља и за адекватно финансирање служби подршке.⁵⁷

Захваљујући Истанбулској конвенцији, државе чланице су обавезане да развију интегрисани систем заштите, у којем је дете препознато као посебан субјект права и носилац заштите. То у пракси значи да се деца више не посматрају само као „пратеће жртве“ насиља у породици, већ као директни корисници правне и институционалне заштите.

⁵⁴ GREVIO, Baseline Evaluation Report Serbia, Strasbourg, 2020.

⁵⁵ „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 12/2013.

⁵⁶ Закон о спречавању насиља у породици („Службени гласник РС“, бр. 94/2016).

⁵⁷ GREVIO, Evaluation Report on Serbia, Strasbourg, 2020.

3.4. Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања (Ланзароте конвенција)

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања (тзв. Ланзароте конвенција), усвојена 2007. године, представља први и једини међународни уговор који свеобухватно регулише спречавање и санкционисање сексуалног злостављања деце.⁵⁸ Она прописује криминализацију широког спектра дела: сексуални односи са децом, child grooming, коришћење деце у порнографији, војеризам и коришћење деце у проституцији. Посебан акценат стављен је на превенцију и заштиту деце кроз образовне програме, едукацију професионалаца и подршку жртвама.⁵⁹ Ланзароте конвенција има посебан мониторинг механизам — Комитет страна Ланзароте конвенције (Lanzarote Committee), који процењује примену у државама чланицама и издаје тематске извештаје.⁶⁰

Њена посебност огледа се у чињеници да успоставља јединствен normativni, preventivni и кривичноправни оквир, чиме је поставила темељ савремене европске праксе у сузбијању сексуалног злостављања малолетних лица. Конвенција дефинише сексуално злостављање деце у најширем могућем смислу, укључујући деликте који се дешавају у породичном окружењу, у институцијама, од стране лица од поверења, али и у дигиталном простору који у савременим околностима представља један од најчешћих канала приступа деци. Препознају се не само класични облици сексуалног насиља већ и сексуална експлоатација, трговина децом у сврхе сексуалног искоришћавања, порнографија, проституција и различити облици навођења деце на сексуалне активности путем интернета. На тај начин Конвенција први пут у међународном праву повезује физичке и онлајн облике насиља, третирајући их као равноправно опасне.

Посебан значај Ланзароте конвенције огледа се у томе што државама намеће јасне обавезе у погледу превенције, санкционисања и заштите жртава. У превентивном смислу, државе су дужне да развијају свеобухватне програме едукације стручњака који

⁵⁸ Council of Europe, Lanzarote Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 2007.

⁵⁹ Explanatory Report to the Lanzarote Convention, Council of Europe, Strasbourg, 2007.

⁶⁰ Lanzarote Committee, Implementation reports and monitoring, Council of Europe.

долазе у контакт са децом, као и да предузму мере усмерене ка подизању јавне свести о ризицима сексуалног насиља. Оваква превентивна оријентација истаћи ће значај раног откривања, спречавања и смањивања фактора ризика, указујући да је заштита детета од сексуалног злостављања неодвојива од системске подршке друштвеном окружењу у коме дете живи. Конвенција обавезује државе и да обезбеде адекватне механизме провере лица која раде са децом, што представља један од најзначајнијих елемената превенције и стварања безбедног окружења.

У кривичноправном делу, Ланзароте конвенција захтева да државе у своје националне прописе унесу читав сет инкриминација које обухватају најразличитије облике сексуалног злостављања малолетних лица. Ово укључује кривична дела сексуалног насиља, сексуалних радњи са дететом, коришћења детета за порнографски материјал, поседовања, ширења или прибављања дечије порнографије, као и експлоатацију у проституцији. Једна од најзначајнијих новина коју је Конвенција унела у међународно право јесте инкриминација навођења детета на сусрет са намером извршења сексуалног дела, позната као "грумлинг", што представља реакцију на све интензивније злоупотребе путем интернета. Уз то, Конвенција налаже државама да посебно уреде одговорност правних лица, као и да предвиде одговарајуће санкције, мере и програме лечења и рехабилитације учинилаца.

У погледу положаја жртве, Ланзароте конвенција наглашава принцип најбољег интереса детета као водећи принцип свих поступака. То подразумева обавезу државе да обезбеди хитне, доступне и прилагођене мере заштите, укључујући психолошку, социјалну и медицинску подршку, као и механизме који спречавају секундарну виктимизацију. Посебан акценат ставља се на начин саслушања детета, који мора бити спроведен у што безболнијем и једнократном облику, у простору који није трауматичан, од стране обучених професионалаца.

Све ове мере прате и механизми надзора над применом Конвенције кроз деловање Комитета Ланзароте, специјализованог тела Савета Европе чији је задатак да прати степен усклађености националних законодавстава и праксе са одредбама Конвенције. Комитет израђује тематске извештаје, упоређује националне прописе са стандардима Конвенције, издаје препоруке и координише сарадњу међу државама чланицама. Оваква структура надзора обезбеђује динамичан развој стандардизације и трајно унапређење државних механизма заштите.

Значај Ланзароте конвенције за правне системе држава потписница, укључујући и Републику Србију, изузетно је велики. Конвенција је утицала на измене националног кривичног законодавства, посебно у делу инкриминација сексуалних деликата према малолетницима, али и на унапређење институционалних механизма заштите, развој мултидисциплинарних тимова, стручну едукацију и организацију раног откривања ризика. Њен утицај огледа се и у подизању јавне свести о сексуалном насиљу, као и у јачању структура које су задужене за обезбеђивање правовремене и ефективне подршке деци жртвама. Конвенција стога представља не само формални међународни документ већ темељ савремене европске политике у борби против сексуалног злостављања деце, чији је утицај видљив у кривичном, превентивном, институционалном и друштвеном функционисању система заштите.⁶¹

3.5. Други релевантни документи Савета Европе и УН

Поред Конвенције о правима детета, Европске конвенције о људским правима и Истанбулске конвенције, постоји читав низ других међународних докумената који су релевантни за област заштите деце од запуштања и злостављања. Ови документи представљају или посебне конвенције са обавезујућим карактером, или „soft law“ инструменте у виду препорука, резолуција и извештаја, који иако немају правнообавезујућу снагу, служе као важан стандард и смерница за државе чланице.

3.5.1. Европска социјална повеља (ревидирана)

Европска социјална повеља Савета Европе (1961, ревидирана 1996) гарантује право деце на социјалну, правну и економску заштиту.⁶² Чланови 7, 16 и 17 предвиђају право деце и адолесцената на заштиту од физичких и моралних опасности, право на адекватну социјалну, правну и економску заштиту породице, као и посебну заштиту деце

⁶¹ Council of Europe. (2007). *Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201)*.

⁶² Council of Europe, European Social Charter (revised), 1996.

од занемаривања и експлоатације. Ово је један од првих европских докумената који јасно уводи обавезу држава да штите децу од свих облика злостављања и занемаривања.⁶³

3.5.2. Препоруке Комитета министара Савета Европе

Иако нису правнообавезујуће, препоруке Комитета министара Савета Европе имају значајан утицај на формирање политика држава чланица. Посебно су релевантне:

- Препорука Rec(2001)16 о заштити деце од сексуалне експлоатације;
- Препорука Rec(2005)5 о правима деце у институционалној заштити;
- Препорука CM/Rec(2009)10 о интегрисаној националној стратегији за заштиту деце од насиља.⁶⁴ Ове препоруке пружају смернице за развој националних стратегија, успостављање протокола сарадње и едукацију стручњака.

3.5.3. УН – Општа декларација о људским правима и Међународни пактови

Основни инструменти УН — Општа декларација о људским правима (1948), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966) — гарантују право на живот, достојанство и заштиту свих лица, а самим тим и деце.⁶⁵ Ови документи нису усмерени искључиво на децу, али постављају темеље за каснију специјализацију права детета кроз CRC и друге инструменте.

⁶³ В. Вујовић, Социјална права деце у оквиру Европске социјалне повеље, Правни живот, 2018. 145-150.

⁶⁴ Council of Europe, Committee of Ministers Recommendations (Rec(2001)16, Rec(2005)5, CM/Rec(2009)10). Available at: www.coe.int

⁶⁵ United Nations, Universal Declaration of Human Rights (1948); International Covenant on Civil and Political Rights (1966); International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966).

4. НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У СРБИЈИ

Заштита деце од запуштања и злостављања у Републици Србији утемељена је, пре свега, у Уставу као највишем правном акту државе. Устав Републике Србије из 2006. године садржи више одредаба које гарантују посебну бригу и заштиту деце, полазећи од основних принципа људских права и владавине права.⁶⁶

Члан 21. Устава прописује начело једнакости и забрану сваког облика дискриминације, укључујући и дискриминацију деце. Ово начело представља темељ заједничког третмана све деце, без обзира на њихово порекло, пол, здравствено стање, социјални статус или друге личне околности. Оно има директну примену у превенцији запуштања и злостављања, јер сваки вид селективног или неједнаког поступања може довести до виктимизације одређених група малолетног лица (нпр. деце са инвалидитетом, деце из ромске популације, деце без родитељског старања).

Устав у члану 66. утврђује да породица, мајка, самохрани родитељ и дете уживају посебну заштиту. Држава је дужна да обезбеди услове за заштиту и подстицај хармоничног развоја детета, као и заштиту детета од свих облика насиља, злостављања и занемаривања. Ово уставно начело служи као темељ за развој посебних закона (Породични закон, Закон о спречавању насиља у породици, Закон о социјалној заштити), али и за спровођење јавних политика које имају за циљ превенцију и интервенцију у случајевима угрожавања детета.

Члан 71. Устава гарантује право сваког лица на образовање, док држава има обавезу да омогући бесплатно и обавезно основно образовање. Овај аспект је значајан у контексту запуштања јер ускраћивање детета од редовног школовања представља један од типичних видова занемаривања. Образовни систем је истовремено и механизам превенције, јер кроз школе деца долазе у контакт са институцијама које могу препознати знаке злостављања или занемаривања и пријавити их надлежним органима.

Члан 68. Устава предвиђа право сваког лица на заштиту свог физичког и психичког здравља, а члан 69. прописује право на социјалну заштиту грађана који нису у могућности да је обезбеде себи и својој породици. У пракси, ова уставна права су посебно значајна за децу која су жртве запуштања или злостављања, јер прописују

⁶⁶ Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/2006, 115/2021).

обавезу државе да обезбеди бесплатну здравствену и психолошку помоћ, као и социјалне услуге подршке.

Иако Устав изричито не користи термин „најбољи интерес детета“, он се имплицитно изводи из више одредаба — пре свега из чл. 64. (права детета), чл. 66. (посебна заштита породице, мајке и детета) и чл. 197. (међународни уговори као саставни део правног поретка). Ово омогућава директну примену међународних стандарда (нпр. Конвенције о правима детета) у уставноправном оквиру Србије. Најбољи интерес детета је тако уставно начело које усмерава све друге правне прописе и јавне политике.

Уставноправни оквир је од пресудне важности јер поставља обавезу држави да уреди кривичноправну, породично-правну и социјално-правну заштиту деце. Тако се уставне норме преливају у конкретне законе, који разрађују механизме за спречавање и санкционисање злостављања и запуштања. Устав је такође гарант да су све мере заштите детета подложне контроли уставносудске праксе и усклађене са међународним обавезама које је Србија преузела.

4.1. Кривични законик (дела која штите малолетна лица)

Кривично право има двоструку улогу у заштити малолетних: да санкционише најтежа кршења (физичко и сексуално злостављање, експлоатацију), и да деловањем спречава да се опасни односи у породичној средини и старатељству развију у трајне ризике по дете. У систему Републике Србије основни инструмент је Кривични законик (КЗ) — текст и пракса тумачења његових одредби непосредно одређују које ситуације ће бити кривично санкционисане као запуштање/злостављање и којим се одредбама покривају породична насиља.

4.1.1. Кључне напомене о структури и приступу

У КЗ се догађаји који везано за породичне односе могу квалификовати по више чланова — појединачно кривично дело може бити означено као „запуштање и злостављање малолетног лица“ (кад је у питању грубо занемаривање обавезе збрињавања), као „насиље у породици“ (кад је реч о примени насиља, претњи или безобзирном поступању у односу на члана породице), или као појединачна дела против

полне слободе (силовање, обљуба са дететом, злоупотреба за порнографију итд.). Ово значи да је правна квалификација у великој мери предмет процене околности, тежине повреде, и избора процесних инструмената од стране тужилаштва и суда.

4.1.2. Члан 193 — Запуштање и злостављање малолетног лица

Члан 193 КЗ предвиђа да ће „родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитавања запустити малолетно лице о којем је дужно да се стара“ бити кажњен казном затвора до три године.

Елементи кривичног дела:

1. Активни субјект (ко може учинити дело): КЗ јасно поставља субјекте са породичном/старатељском улогом — родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које има обавезу збрињавања и васпитавања малолетног лица. То значи да кривична одговорност циља оне који пружају (или треба да пруже) бригу и надзор.
2. Радња кривичног дела у смислу члана 193. Кривичног законика Републике Србије заснива се на грубом занемаривању дужности збрињавања и васпитавања детета, које подразумевају више нивоа родитељске или старатељске одговорности. Дужност збрињавања односи се на обезбеђивање основних животних потреба детета, као што су храна, одећа, смештај, медицинска заштита и сигурно окружење, док дужност васпитавања подразумева усмеравање детета, развијање моралних и социјалних навика, и стварање услова за психофизички нормалан развој. Кршење ових дужности може се остварити и путем чињења, односно активним поступцима који доводе дете у стање угрожености, као и путем нечињења, када старатељ системски или дуготрајно не предузима мере неопходне за задовољење ових потреба. Груб пропуст се огледа у континуираном одбијању лечења, лишавању детета основних материјалних и социјалних потреба или другим радњама које угрожавају његов живот, здравље и психичко стање. Последица оваквог кривичног дела је стање запуштености, које се карактерише недостатком основних животних услова, физичким и/или психичким занемаривањем, као и смањењем могућности детета за нормалан развој. Судска и стручна пракса наглашавају да је тежина пропуста, било да се ради о чињењу или нечињењу, кључна за квалификацију радње као кривичног дела и да се овим

критеријумима разликује обично родитељско непажљиво понашање од кривичноправно санкционисаног занемаривања.

3. Пасивни субјект: малолетно лице о којем се ради — за нека дела малолетство је конститутивни елемент (нпр. облици сексуалне злоупотребе), а код чл. 193 то је радња занемаривања малолетног лица у односу на које постоје наведене дужности.

Прописна казна према тексту члана — до три године затвора (уз разлике у зависности од конкретног случаја, олакшавајућих и отежавајућих околности).

Члан 193. Кривичног законика предвиђа тежи облик кривичног дела у ситуацијама када родитељ, усвојилац, старалац или друго лице злоставља малолетно лице или га принуђава на претеран рад, рад који није прикладан узрасту детета, просјачење или га из користољубља наводи на вршење других радњи штетних за његов развој. У таквим случајевима закон предвиђа строжи кривично-правни режим, са казном затвора у трајању од три месеца до пет година, чиме се наглашава повећана друштвена опасност радње и директан утицај на развој детета. Овим је јасно истакнут критеријум тежине дела, који не зависи само од пропуста или занемаривања, већ и од активних радњи учиниоца које доводе дете у ситуацију ризика или штете по његов физички, психички и социјални развој. На овај начин, закон обезбеђује различит ниво одговорности за различите облике угрожавања детета, узимајући у обзир интензитет и последице по жртву, што представља суштински принцип заштите малолетника у кривичноправном систему.

4.1.3. Члан 194 — Насиље у породици

Члан 194 КЗ санкционише онога ко „применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице“. Основна казна према члану је затвор од три месеца до три године; ако је коришћено оружје, опасно оруђе и средство подобно да тело тешко повреди, казна је тежа (до пет година), а постоје и одредбе о заоштреним санкцијама у зависности од последица.

Члан 194. Кривичног законика Републике Србије регулише кривично дело насиља у породици, које има за циљ заштиту чланова породице, а посебно најрањивијих категорија, као што су малолетна лица. Основни облик дела карактерише физичко, психичко или економско насиље које један члан породице врши према другом, а које угрожава личну слободу, достојанство, здравље или нормалан живот жртве. У овом смислу, основни облик насиља у породици подразумева понашање које, иако не доводи увек до непосредне повреде, ствара континуирано штетно окружење за члана породице и нарушава његов опстанак у породичном окружењу. Код малолетних лица, овај основни облик може се препознати у ситуацијама где родитељ или старалац системски омаловажава, запоставља или врши претњу, што истовремено указује на паралелу са кривичним делом запуштања и злостављања деце, прописаним чланом 193.

Поред основног облика, закон предвиђа и квалификоване облике насиља у породици, који се остварују када учинилац користи одређене облике акције или околности које повећавају друштвену опасност дела. Такви облици обухватају насиље које је праћено тешким телесним повредама, када се насиље врши према малолетним лицима која не могу да се заштите (са прописаном казном од две до десет година), и у најтежем случају смрт члана породице (са прописаном казном од пет до петнаест година, односно од најмање десет година ако је жртва малолетно лице). У пракси, квалификовани облици могу укључивати физичко злостављање које оставља трајне последице, психичко злостављање које резултира озбиљним нарушавањем психичког развоја детета, као и економско насиље које системски онемогућава детету или члану породице приступ основним средствима за живот. Тиме закон препознаје различите нивое опасности и штетности по жртву, што је посебно важно за разумевање везе са запуштањем и злостављањем малолетних лица, јер у оба случаја постоји континуирана угроженост детета и кршење обавеза старатеља.

Кривично дело има и посебан облик који се састоји у кршењу мера заштите од насиља у породици одређених на основу закона којим се уређују породични односи, за шта је законодавац прописао казну затвора у распону од три месеца до три године и новчану казну.

У случајевима запуштања и злостављања малолетног лица, законодавство Републике Србије препознаје посебно висок степен друштвене опасности, што се рефлектује кроз квалификоване облике кривичних дела који имају за циљ јачање

кривичноправне заштите деце као посебно осетљиве категорије. Тешке последице, као што су тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља, значајно утичу на правну квалификацију дела, будући да указују на продубљени интензитет угрожавања интегритета малолетника и представљају објективни елемент који појачава тежину санкције. Додатно, посебно својство пасивног субјекта, односно чињеница да је дело учињено према малолетном лицу, има статус квалификаторне околности која појачава степен кривичне одговорности учиниоца, па је за овакве облике прописана казна затвора у распону од две до десет година, што одражава законски императив посебне заштите детета. Најтежи облик се јавља у ситуацијама када је последица радње учиниоца смрт члана породице, за шта је прописана казна затвора од пет до петнаест година, а ако је пасивни субјект малолетно лице, минимална санкција је још строжија и износи најмање десет година. Ова законска решења представљају доследно спровођење принципа најбољег интереса детета, уз истовремено превентивно и репресивно јачање институционалне заштите од најтежих облика породичног насиља и занемаривања.⁶⁷

Оваква законска регулатива показује да насиље у породици и запуштање малолетних лица нису потпуно одвојени феномени, већ се преплићу у континуитету небриге, занемаривања и активног штетног понашања од стране лица одговорног за дете. Док члан 193 посебно инсистира на занемаривању и грубом кршењу дужности збрњавања и васпитавања, члан 194 проширује спектар заштите тако што обухвата и активне облике насиља који директно или индиректно утичу на живот, здравље и психички развој малолетног лица. На тај начин, комбинација ова два члана омогућава свеобухватан кривичноправни оквир за заштиту деце у породичном контексту, као и за ефикасно санкционисање свих облика занемаривања и злостављања.⁶⁸

Кључне одлике и тумачење:

- Широки, али субсидијарни карактер: члан 194 је по свом формалном називу „насиље у породици“ и има широк домен примене — може покрити разне облике вербалног, психичког и физичког насиља међу члановима породице. Међутим, када наступи тежа повреда која има другу кривичну квалификацију (нпр. тешка

⁶⁷ Кривични законик Републике Србије (2019). *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

⁶⁸ Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, са изменама и допунама, чланови 193–194.“

телесна повреда, убиство, сексуална кривична дела), онда се у пракси често примењују строго дефинисана дела са специфичнијим елементима. Судска пракса као и стручна литература истичу да је члан 194 делом „заштитна“ и „комплементарна“ норма.

- Позитивне и процедуралне дужности државе: у пракси, због природе породичног насиља, важна је и брза интервенција полиције и институционална координација (хитне мере, привремене забране приласка) — а КЗ у комбинацији са Законом о спречавању насиља у породици пружа поступовна овлашћења за те интервенције.

Однос и разликовање чл. 193 и чл. 194 у пракси:

- Чл. 193 у фокусу има занемаривање/запуштање детета од стране одговорног старатеља — то је типично омисионо дело (пропуст у давању бриге).
- Чл. 194 се односи на активну примену насиља у породичном кругу — то је комисионо дело (акција, претња, безобзирно понашање) које угрожава мир, телесни интегритет или душевно стање.
- Оба члана могу истовремено да буду релевантна: нпр. родитељ који и системски занемарује дете (чл. 193) а истовремено га психички или физички злоставља (чл. 194) може бити гоњен на основу више чланова КЗ. Судска пракса и тужилаштво често бирају најадекватнију правну квалификацију у зависности од тежине и природе штете.

Чланови 193 и 194 могу бити у стварном стицају — када једно лице истовремено занемарује дете и врши физичко или психичко насиље над њим. У пракси се тада често подиже оптужница за оба дела, при чему суд у изрицању јединствене казне узима у обзир тежину сваког понашања и степен угрожавања детета.

4.1.4. Повезана кривична дела против полне слободе и експлоатације деце

Када је реч о сексуалном злостављању или искоришћавању деце, КЗ садржи низ специфичних инкриминација које су релевантне за заштиту малолетних: силовање (чл. 178), обљуба са/над дететом (чл. 180, 179), приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију (чл. 185) и одредбе о подвођењу, навођењу детета на присуство полних радњи (чл. 183–185а и сл.). Ове одредбе имају строже санкције и у пракси се користе кад постоји потврђено

сексуално понашање према детету; у том случају, тужилаштво обично предност даје овим специфичним члановима уместо општих одредби чл. 193/194.

4.2. Породични закон

Породични закон Републике Србије представља кључни нормативни акт који уређује односе детета и родитеља, старатељство, хранитељство, усвојење, као и мере заштите детета у случајевима када је оно изложено запуштању или злостављању.⁶⁹

Основно начело закона је да се у свим поступцима који се тичу детета мора примењивати начело најбољег интереса детета (чл. 6). Ово начело је преузето из Конвенције о правима детета и представља темељни критеријум у одлучивању судова и органа старатељства.

Породични закон не само да уређује родитељска права и дужности већ и детаљно дефинише шта се сматра насиљем у породици. Према члану 197, насиље у породици подразумева понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице. У оквиру овог појма препознају се различити облици злостављања и занемаривања детета — физичко, психичко, сексуално и економско насиље, као и пропуштање да се детету обезбеди адекватна нега, исхрана, образовање и заштита. На овај начин, закон јасно уводи концепт занемаривања као облика насиља у породици и предвиђа низ мера за његово спречавање и санкционисање.

Родитељско право подразумева право и дужност родитеља да се старају о детету, да га чувају, васпитавају, издржавају и заступају. Закон посебно наглашава да родитељи морају вршити своја права у интересу детета, уз поштовање његове личности. Уколико родитељ злоупотребава своја права или грубо занемарује дете, Породични закон предвиђа могућност ограничавања или лишења родитељског права (чл. 81–83).⁷⁰

⁶⁹ Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

⁷⁰ Чл. 81–83 Породичног закона — ограничење и лишење родитељског права.

Ово је директно повезано са темом рада: занемаривање обавеза родитеља или активно злостављање детета правно је санкционисано не само кривичним нормама (чл. 193 КЗ), већ и породично-правним мерама које имају превентивну и заштитну функцију.

Породични закон садржи посебну главу VIII под називом „Заштита од насиља у породици“, којом се уређују облици насиља, поступци заштите и мере које могу бити изречене у случајевима када је дете или други члан породице изложен насиљу, злостављању или занемаривању.

Уколико је дете изложено насиљу, злостављању или запуштању у породици, орган старатељства (центар за социјални рад) и суд могу изрећи различите мере заштите. Закон познаје:

- Мере заштите од насиља у породици чл. 198–200), као што су удаљење насилника из стана, забрана приближавања и контакта, забрану узнемиравања и праћења, обавезу подвргавања психосоцијалном третману или лечењу зависности.
- Мере ограничења или лишења родитељског права, када родитељ трајно или тешко злоупотребава своја права (нпр. злостављање, сексуална злоупотреба, трајно занемаривање).⁷¹

На овај начин, Породични закон обезбеђује двоструку заштиту: превентивну (кроз упозорења, надзор и саветовање) и репресивну (кроз одузимање или ограничење родитељских права).

Центри за социјални рад имају кључну улогу у примени Породичног закона: они врше процену ризика, предлажу суду мере, непосредно интервенишу у кризним ситуацијама и организују смештај детета. Суд, с друге стране, доноси одлуке о лишењу или ограничењу родитељских права, о усвојењу, хранитељству и другим питањима.

Породични закон је од пресудне важности јер уноси концепт најбољег интереса детета у српски правни систем и конкретно предвиђа механизме интервенције у случајевима занемаривања или злостављања. Ово га чини једнако значајним као и кривичне норме: док Кривични законик санкционише почињено дело, Породични закон омогућава превенцију и хитну интервенцију, штитећи дете пре него што последице постану неповратне.

⁷¹ Ibid, чл. 81–83 — злоупотреба и занемаривање као разлог за лишење права.

4.3. Закон о спречавању насиља у породици

Закон о спречавању насиља у породици донет је с циљем успостављања ефикасног и интегрисаног система заштите жртава породичног насиља, укључујући и децу као посебно рањиву категорију. Закон је објављен у „Службеном гласнику Републике Србије“, број 94/2016, уз измену („др. закон“) број 10/2023.⁷² Овај закон је први пут у српском праву успоставио јединствен правни и институционални механизам хитне интервенције, сарадње надлежних органа и превентивног деловања.

Закон се примењује не само на кривично дело насиља у породици већ и на друга дела која садрже елементе насиља, злостављања или запуштања малолетног лица (чл. 4). То обухвата и случајеве физичког, психичког, сексуалног и економског злостављања деце, као и ситуације када је дете сведок насиља. На тај начин, закон пружа заштиту свим малолетним лицима која се налазе у ризику у оквиру породичних односа.

Закон има за циљ:

- спречавање даљег насиља у породици,
- хитну и ефикасну заштиту жртава,
- увођење координисаног деловања свих надлежних органа (полиције, тужилаштва, судова, центара за социјални рад),
- повећање превентивног и заштитног карактера државне реакције.⁷³

У односу на претходно стање, овај закон је значајно унапредио правни оквир тиме што је омогућио хитне мере заштите које полиција може изрећи одмах на лицу места, као и обавезу интерсекторске сарадње кроз тзв. групе за координацију и сарадњу.

Најважнија новина закона су хитне мере заштите које полицијски службеник може изрећи на лицу места ако процени да постоји непосредна опасност од насиља. Те мере су:

1. Привремено удаљење учиниоца из стана, без обзира на право својине или закупа.
2. Привремена забрана учиниоцу да контактира жртву и прилази јој.⁷⁴

⁷² Закон о спречавању насиља у породици, Службени гласник РС, бр. 94/2016, са изменама и допунама, бр. 10/2023.

⁷³ Чл. 1–2 истог закона — циљ и предмет уређивања.

⁷⁴ Чл. 17–18 — хитне мере заштите.

Ове мере трају до 48 сати, а јавни тужилац је дужан да одмах предложи суду њихово продужење. Суд може да их продужи до 30 дана.⁷⁵ У пракси, ове мере су кључне за заштиту деце, јер обезбеђују хитну физичку дистанцу између жртве и насилника.

Закон уводи обавезу процене ризика од стране полиције и других органа.⁷⁶

Процена ризика се врши у складу са чланом 16 Закона, на основу стандардизованих образаца и критеријума које примењују полицијски службеници и центри за социјални рад. Процена обухвата анализу претходних пријава, природе и тежине насиља, односа између учиниоца и жртве, као и посебне рањивости жртве, посебно ако је реч о детету. Циљ процене је да се одмах утврди ниво угрожености и предузму хитне мере заштите.

Уколико је дете жртва или сведок насиља, полиција и центар за социјални рад морају узети у обзир посебну рањивост малолетног лица. Ово је у складу са европским и међународним стандардима (нпр. Истанбулска конвенција).

Поступак функционише по принципу брзе реакције:

- Полиција врши процену и изриче хитне мере.
- Јавни тужилац предлаже суду продужење мера.
- Суд одлучује у року од 24 сата.⁷⁷

Члан 22 Закона прописује обавезу сваког органа, установе и организације да без одлагања обавести јавног тужиоца или полицију када постоји сумња да је извршено кривично дело насиља у породици или друго дело којим се угрожава безбедност детета.

Закон прописује обавезу формирања група за координацију и сарадњу на локалном нивоу. У њима учествују представници полиције, тужилаштва, суда и центра за социјални рад, а по потреби и здравствених и образовних установа. Задатак групе је да разматра случајеве, израђује индивидуалне планове заштите жртве и надгледа њихово спровођење.⁷⁸

Овај механизам има директан значај у заштити деце, јер омогућава да све институције координисано реагују и обезбеде комплетну подршку (здравствену, психолошку, социјалну, образовну).

⁷⁵ Чл. 20–21 — продужење хитних мера судском одлуком.

⁷⁶ Чл. 16 — процена ризика.

⁷⁷ Чл. 22 — рокови за поступање суда.

⁷⁸ Чл. 25–30 — групе за координацију и сарадњу.

Закон садржи и казнене одредбе за прекршаје уколико учинилац прекрши изречене хитне мере. Прекршајна казна је затвор до 60 дана или новчана казна.⁷⁹ На тај начин се обезбеђује да мере заштите буду правно обавезујуће и да њихово кршење носи непосредне последице.

Казнене одредбе се односе не само на учиниоца који прекрши изречене хитне мере, већ и на одговорна лица у институцијама која пропусте да поступе у складу са својим законским обавезама (нпр. непријављивање насиља, непоступање по налогу суда или тужилаштва). На тај начин закон обезбеђује одговорност свих актера у систему заштите.

За децу као жртве или сведоке породичног насиља овај закон је од посебне важности, јер обезбеђује:

- да се насилник хитно удаљи из породичног окружења,
- да се спречи даљи контакт који може довести до секундарне виктимизације,
- да се омогући континуирана подршка кроз сарадњу институција.

Иако у пракси постоје изазови (недостатак ресурса, кадрова и капацитета у центрима за социјални рад), овај закон је значајно унапредио ефикасност и брзину државне реакције у случајевима угрожавања деце.⁸⁰

4.4. Закон о социјалној заштити

Закон о социјалној заштити уређује организацију, принципе, права и услуге социјалне заштите у Србији.⁸¹ Он представља темељни пропис који омогућава да се у пракси обезбеди подршка најрањивијим категоријама становништва, а посебно деци која су изложена запуштању и злостављању.

Закон почива на више начела (чл. 24-33), од којих су најважнија:

- начело поштовања људских права и достојанства,
- начело најбољег интереса корисника,

⁷⁹ Чл. 36–37 — казнене одредбе.

⁸⁰ Извештаји Заштитника грађана о примени Закона о спречавању насиља у породици (2018–2022).

⁸¹ Закон о социјалној заштити, „Службени гласник РС“, бр. 24/2011, 117/2021. – др. закон и 84/2023. др. закон

- начело недискриминације,
- начело правовремене и превентивне заштите.

Закон прописује више облика услуга, међу којима су за заштиту деце најважније:

1. Саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге — намењене породицама у којима постоји ризик од запуштања или насиља над децом (чл. 40).
2. Услуге подршке породици са децом — укључују помоћ у кући, дневне боравке за децу са сметњама у развоју, као и услуге породичног саветовалишта (чл. 41).
3. Хранитељство — као једна од најважнијих мера заштите деце која морају бити привремено или трајно издвојена из породице. Закон детаљно прописује услове за хранитеље, врсте хранитељства и обавезу праћења детета (чл. 48-51).
4. Усвојење — уређено у сарадњи са Породичним законом (чл. 1, 315, 316), али и у Закону о социјалној заштити, као трајни облик збрињавања детета (чл. 131).
5. Институционални смештај — користи се када хранитељство није могуће, али Закон јасно наглашава да је смештај у установу последња мера и да предност имају породични облици збрињавања (чл. 60-64).⁸²

Центри за социјални рад (ЦСР) представљају носиоце система социјалне заштите.

Према Закону, они имају следеће кључне улоге:

- Процена ризика у случајевима запуштања или злостављања детета,
- Покретање поступка за изрицање мера заштите,
- Обезбеђивање хитног смештаја детета,
- Сарадња са полицијом, школама и здравственим установама.⁸³

У пракси, ЦСР су прва адреса на коју грађани, школе или здравствене установе пријављују сумњу на занемаривање или злостављање детета. Њихова процена често представља основ за даље поступање суда или јавног тужилаштва.

Закон о социјалној заштити прописује да је финансирање услуга социјалне заштите уређено посебном главом, при чему средства могу бити обезбеђена из буџета Републике Србије, аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе. У том контексту, члан 209. закона посебно регулише обавезу јединица локалне самоуправе да

⁸² Чл. 55–60 — институционални смештај.

⁸³ Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС, бр. 24/2011, 104/2013, 108/2016, 27/2018, 6/2019, 37/2019 и 68/2023, чланови 18–20.

организују и финансирају одређене услуге социјалне заштите на својој територији. Овај законски оквир је од посебне важности јер квалитет и доступност услуга често зависе од финансијских могућности локалних заједница, а у пракси се уочавају значајне разлике између већих градова и мањих општина, што утиче на ефективну заштиту најрањивијих категорија, укључујући малолетна лица која могу бити изложена запуштању или злостављању.

Закон о социјалној заштити је кључан јер омогућава:

- интервенцију у раној фази када дете још није жртва тешког злостављања, али постоји ризик,
- обезбеђивање алтернативне бриге (хранитељство, усвојење, смештај),
- координацију са другим законима (Кривичним закоником, Породичним законом, Законом о спречавању насиља у породици).

Уз то, овај закон има и превентивну димензију јер прописује услуге подршке породицама које могу спречити да дође до занемаривања и злостављања.

4.5. Улога специјализованих институција

Заштита малолетних лица од запуштања и злостављања у Србији не заснива се искључиво на законима, већ и на деловању специјализованих институција. Те институције имају различите надлежности — од превенције и интервенције до дугорочне рехабилитације жртава. Систем је мултисекторски и подразумева сарадњу у области социјалне заштите, полиције, правосуђа, здравства, образовања и независних контролних органа.⁸⁴

Центри за социјални рад (ЦСР) представљају носећу институцију у заштити деце. Према Закону о социјалној заштити и Породичном закону, они су надлежни да:

- примају пријаве о запуштању или злостављању деце,
- врше процену ризика и израђују план интервенције,
- предлажу суду мере заштите (привремено одузимање детета, хранитељство, лишење родитељског права),
- обезбеђују хитни смештај,

⁸⁴ Закон о спречавању насиља у породици чл. 25-30.

- прате стање детета у хранитељским и институционалним условима.⁸⁵

ЦСР су тако „прва линија одбране“ у случајевима угрожавања деце. Међутим, извештаји Заштитника грађана указују на проблеме као што су недовољан број стручних радника, недовољна обука за рад у кризним ситуацијама и неједнака доступност услуга у урбаним и руралним срединама.⁸⁶

Полиција има овлашћење да одмах реагује у случају пријаве злостављања или занемаривања, да изрекне хитне мере заштите (удаљење насилника из стана, забрана контакта са жртвом), као и да обавести јавног тужиоца.⁸⁷ Јавно тужилаштво је надлежно да покреће кривичне поступке у складу са Кривичним закоником (чл. 193 — запуштање и злостављање малолетног лица; чл. 194 — насиље у породици; дела против полне слободе и трговине људима).⁸⁸

Овај сегмент система је од кључне важности за хитну реакцију и кривично санкционисање починилаца.

Здравствене установе имају двоструку улогу:

- да пружи хитну медицинску и психолошку помоћ деци жртвама,
- да обавезно пријаве сумњу на злостављање или занемаривање надлежним органима (ЦСР и полицији).⁸⁹

Постоје посебни протоколи за здравствене раднике у поступању са жртвама породичног насиља, које је усвојило Министарство здравља. Ови протоколи укључују и обавезу чувања поверљивости, али и пријављивања сумњи ради заштите детета.⁹⁰

Министарство здравља је донело Посебан протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања (2021), који дефинише поступање здравствених радника у идентификацији, пријављивању и збрињавању жртава. Протокол наглашава принцип најбољег интереса детета, поверљивост података и обавезу хитног обавештавања надлежних органа.

Школе и предшколске установе имају важну улогу у превенцији и раној идентификацији случајева занемаривања и злостављања. Наставници, педагози и

⁸⁵ Закон о социјалној заштити („Сл. гласник РС“, бр. 24/2011), чл. 128–135.

⁸⁶ Заштитник грађана, Годишњи извештај за 2022. годину, Београд, 2023.

⁸⁷ Исто, чл. 17–21 Закона о спречавању насиља у породици.

⁸⁸ Кривични законик („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005 и др. изм.), чл. 193 и 194.

⁸⁹ Закон о здравственој заштити („Сл. гласник РС“, бр. 25/2019, 92/2023), чл. 22.

⁹⁰ Министарство здравља РС, Протокол о поступању у случају насиља у породици, 2019.

психолози су у обавези да пријаве сва сазнања или сумње на угрожавање детета.⁹¹ У пракси, управо су школе често прве које примете знаке занемаривања (нпр. хронично изостајање са наставе, неадекватна хигијена, повреде).

Заштитник грађана (омбудсман) има посебну улогу у заштити права детета. У оквиру институције постоји Посебна јединица за права детета, која прати примену закона, прима притужбе грађана и иницира измене прописа.⁹² У својим годишњим извештајима, Заштитник грађана редовно указује на системске пропусте (нпр. недовољна сарадња институција, непотпуни протоколи, недостатак услуга у мањим општинама).⁹³

Иако нису државне институције, невладине организације и сигурне куће (попут Аутономног женског центра или СОС телефона) имају значајну улогу у пружању подршке жртвама, укључујући и деци. Оне нуде психосоцијалну помоћ, привремени смештај и саветовање.⁹⁴

Поред наведених, важну улогу имају и локалне организације које пружају специјализоване услуге за децу жртве злостављања, као што су саветовалишта, СОС линије и прихватилишта. Њихов рад се често реализује у сарадњи са центрима за социјални рад и локалним самоуправама, уз финансијску подршку државе и међународних партнера.

Сви наведени актери делују у оквиру система који је законски обавезан на координацију (чл. 25–30 Закона о спречавању насиља у породици). У пракси, мултисекторска сарадња омогућава да дете добије:

- правну заштиту (суд, тужилаштво),
- социјалну подршку (ЦСР),
- здравствену и психолошку помоћ (здравствене установе),
- образовну подршку (школе),
- заштиту права у целини (Заштитник грађана).

⁹¹ Закон о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. Закон, 10/2019, 129/2021, 101/2023.), чл. 111.

⁹² Закон о заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр. 105/2021).

⁹³ Заштитник грађана, Извештај о правима детета у Србији, 2024.

⁹⁴ Аутономни женски центар, Годишњи извештај о раду СОС телефона, 2021.

5. ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПОЈЕДИНИХ ИСТРАЖИВАЊА О ЗАПУШТАЊУ И ЗЛОСТАВЉАЊУ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

У оквиру савремених истраживања која се баве проблематиком запуштања и злостављања малолетних лица, посебно се издваја студија коју је спровео Институт за психологију у сарадњи са УНИЦЕФ-ом, као релевантан и методолошки утемељен извор података. Ово истраживање представља значајан допринос разумевању различитих појавних облика социјално патолошких феномена усмерених према деци, јер пружа детаљан и емпиријски заснован увид у динамику ризичних породичних односа, као и у структуру фактора који доводе до занемаривања и различитих облика злостављања. Посебна вредност истраживања огледа се у систематском приказу негативних последица које такви облици поступања остављају на малолетна лица, укључујући дугорочне психолошке, социјалне и развојне поремећаје, што указује на потребу за унапређеним системским мерама превенције, ране интервенције и мултисекторске подршке детету и породици. Овакви налази пружају поуздану научну основу за даље обликовање политика заштите деце и подржавају теоријски и практични значај теме у оквиру социјалне и развојне психологије.⁹⁵

5.1.1. Физичко насиље над децом

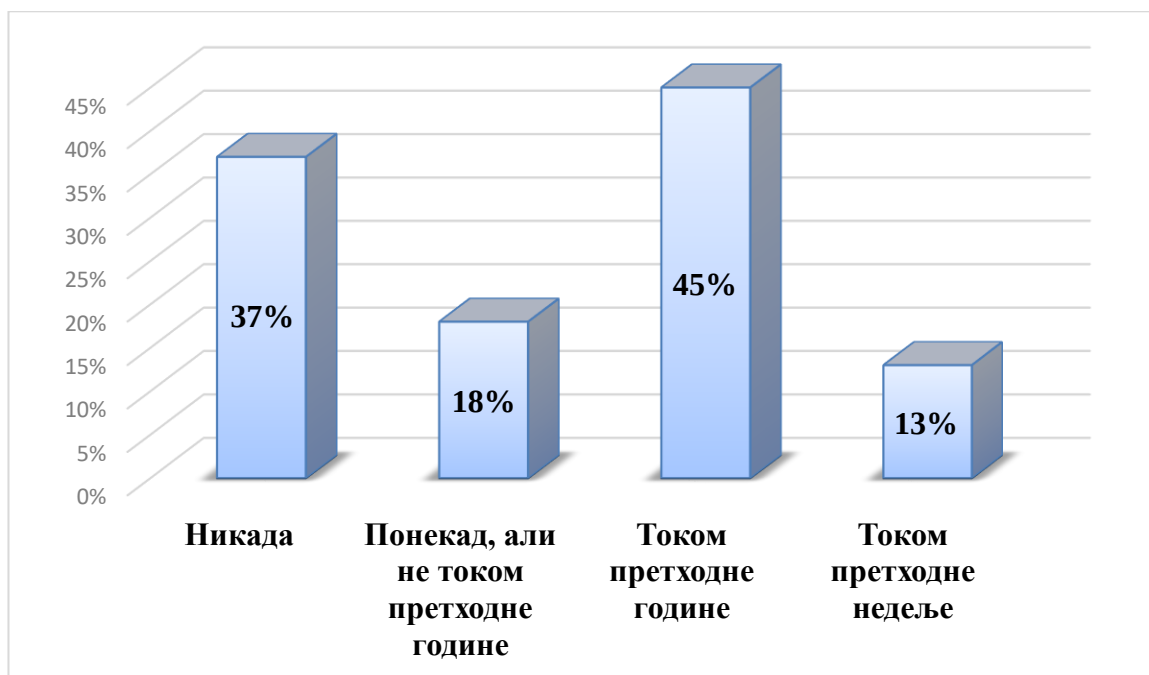
Физичко злостављање детета у породици обухвата поступке родитеља или старатеља који намерно користе физичку силу, са или без употребе предмета, чиме детету наносе или могу нанети телесне повреде или угрозити његов живот. Међутим, чак и један једини чин физичког злостављања може се сматрати озбиљним злостављањем ако је толико опасан да не сме бити поновљен, као што су покушај убиства или наношење тешких телесних повреда. Последице оваквог поступка обично су одмах видљиве и јасно показују штету која је настала услед злостављања.⁹⁶

Најчешћи облици физичког злостављања деце обухватају шамарање, ударање ногама, чупање косе, као и коришћење различитих предмета попут каиша, штапа или

⁹⁵ Институт за психологију и УНИЦЕФ (2019). *Истраживање злостављања и занемаривања деце у Србији*. Београд: УНИЦЕФ.

⁹⁶ Н., Љубојев, Злостављање детета унутар породице. *Норма*, 2008, бр. 1-2, Вол. 13, стр. 87.

жице за наношење бола. Осим тога, спадају и шутирање, уједање, бацање, увртање делова тела или лица, повреде нанете оштрим или тупим предметима, дављење, паљење цигаретом или шибицом, као и изазивање опекотина врућом водом. Физичко злостављање укључује и поступке као што су везивање, закључавање у мрачне просторије или ормаре, као и потпуно ограничење кретања детета. Све ове радње могу изазвати физичке повреде, а у најтежим случајевима довести и до смрти детета.⁹⁷

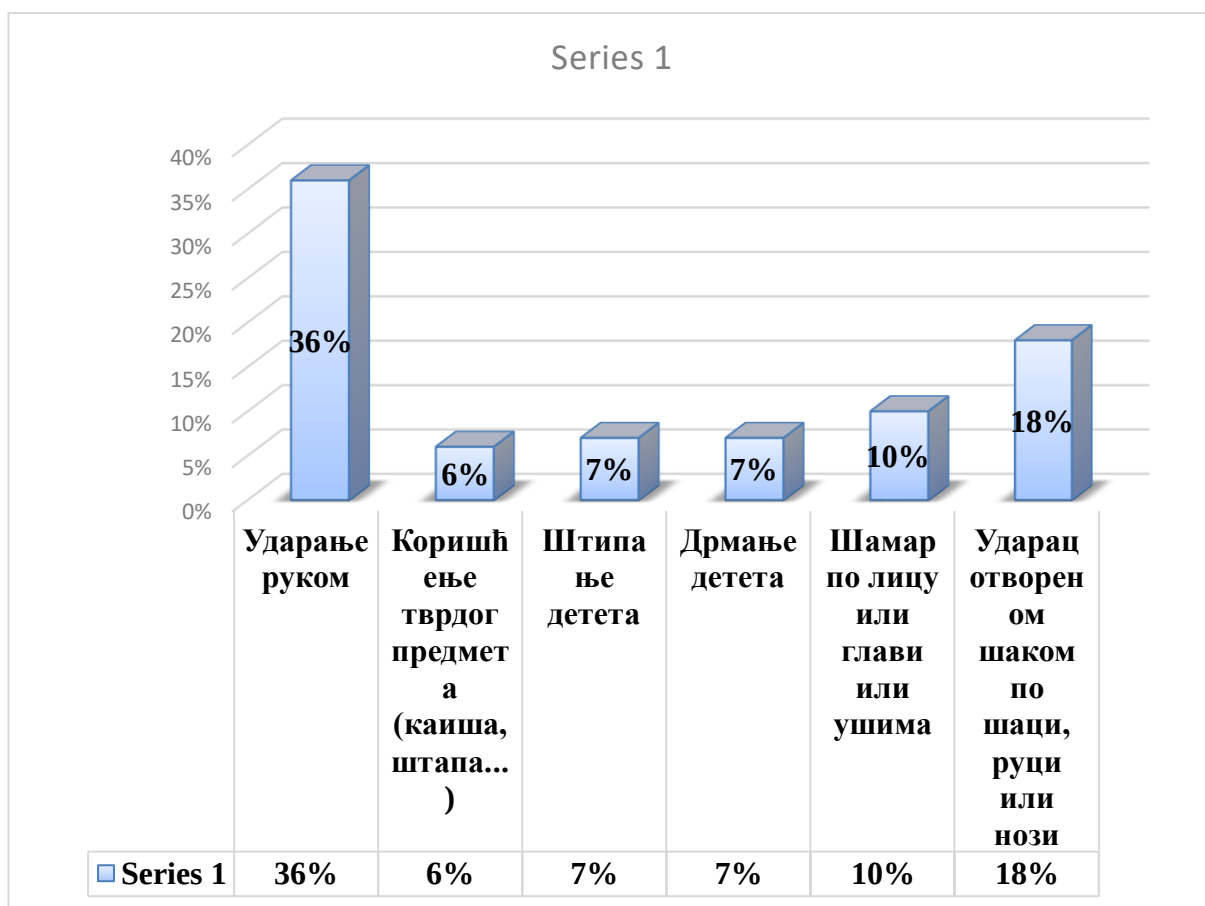

Графикон 1: Проценти учесталости физичког кажњавања деце

Извор: Уницеф, *Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији*, (2020), Институт за психологију. преузето 22.06.2025; стр.46 <https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf>

Истраживање Уницефа из 2020. године показује да је већина родитеља (63%) бар једном током живота детета применила неки облик физичке агресије као средство васпитања. Током претходне године, 45% родитеља је признало да је користило физичку силу у дисциплинске сврхе, у просеку у четири различите ситуације. Мањи број, 13%, наводи да је био физички агресиван према детету у протеклој недељи. Око 10% родитеља је навело да је ударало дете по задњици, док је 3% примењивало ударце по шапи, руци или нози. Иако је могуће да неки родитељи нису били спремни да искрено признају своје понашање, те се процењује да је реална бројка физичке агресије можда и већа.

⁹⁷ Н., Љубојев, Злостављање детета унутар породице. *Норма*, 2008, бр. 1-2, Вол. 13, стр. 87-88.

Графикон 2: Облици физичког кажњавања

Извор: Уницеф, *Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији*, (2020), Институт за психологију. преузето 22.06.2025; [стр.46https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf](https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf)

Најчешћи облик физичког кажњавања било је ударање руком по задњици (36% родитеља), док је релативно мали проценат користио тврде предмете попут каиша или четке (6%). Поред тога, 7% родитеља је уштинило дете, исто толико их је вукло за лице, главу или уши, а 10% је ударало по лицу, глави или ушима. Око 18% родитеља је признало да је ударало дете отвореном шаком по екстремитетима.⁹⁸

Једна од главних последица физичког злостављања огледа се на физичком здрављу и преживљавању детета. Најтежа могућа последица трауме јесте смртни исход. Међу другим озбиљним последицама су трајна инвалидност, повреде различитих органских система, психосоматски поремећаји, хроничне болести, проблеми са

⁹⁸ Уницеф, *Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији*, (2020), Институт за психологију. преузето 22.06.2025; [стр.46https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf](https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf)

репродуктивним здрављем, као и занемаривање лечења већ постојећих болести током детињства. Модрице су најчешћи први видљиви знаци физичког злостављања. Повреде главе су најчешћи узрок смрти код деце — око 40-50% свих жртава злостављања има повреде главе, а чак 80% смртних случајева услед поновљених повреда настаје управо због ових повреда. У више од половине случајева јављају се и повреде јетре и слезине, најчешће услед удараца песницом у трбух, а у мањем броју случајева и повреде панкреаса, бубрега и надбубрежних жлезда. Стопа смртности код ових повреда може достићи и до 50% међу хоспитализованом децом. Око 25% прелома код деце у првој години живота последица је злостављања. Последице по ментално здравље обухватају појаву различитих психолошких проблема током детињства, адолесценције, али и у каснијем одраслом добу. Типични симптоми укључују депресију, агресивност, анксиозност, смањену способност препознавања властитих и туђих емоција и понашања, склоност потискивању емоција, ограничено емоционално искуство, поремећаје у развоју привржености, злоупотребу психоактивних супстанци и деликвентно понашање.⁹⁹

5.1.2. Сексуално насиље над децом

Сексуално злостављање, нарочито када су у питању деца, спада у најтежи облик сексуалних девијација и може изазвати озбиљне последице по физички, ментални, морални и социјални развој жртве. Само у новије време овај проблем је постао видљивији и привлачи све више пажње стручњака и друштва у целом свету, па и у нашој земљи. Ипак, још у 19. веку, тачније шездесетих година, француски стручњак Пол Бернард је први указао на то да сексуално злостављање представља озбиљан ризик по здравље деце.¹⁰⁰

Сексуално злостављање унутар породице, посебно девојчица, траје вековима и обухвата све земље. Упркос растућој свести о овом проблему, често се говори о постојању породичне и друштвене „завере ћутања“ која онемогућава отворену расправу и решавање овог проблема.¹⁰¹

Подаци показују да сексуално злостављање детета обухвата покушаје или извршење сексуалног контакта, као и друге облике сексуалних радњи, које се могу десити уз примену силе или без ње. Један појединачни инцидент може имати трајне и

⁹⁹ И., Милосављевић-Ђукић, Б., Танковић, Б. Породично насиље - карактеристике насиља над децом и последице на развој деце. *Војно дело*, 2018., бр. 5, Вол. 70, стр. 72.

¹⁰⁰ Н., Љубојев, Злостављање детета унутар породице. *Норма*, 2008, бр. 1-2, Вол. 13, стр. 88.

¹⁰¹ *Ibid.*, стр. 88.

тешке психичке и социјалне последице по жртву. Ипак, најчешће се овакви злочини не дешавају само једном, већ се понављају током месеци или чак година. Сексуално злостављање деце у оквиру породице је веома озбиљан проблем који захтева посебну пажњу, јер жртвама оставља дуготрајне последице, укључујући нарушено памћење, осећање кривице, самоокривљивање и потребу за дугорочном психотерапијом.¹⁰²

Према светским подацима, између 6% и 16% деце били су жртве сексуалног злостављања од стране родитеља или старатељских фигура, као што су очух или маћеха, док су у око четвртине случајева учиниоци били сродници.¹⁰³ Клиничка истраживања показују да су у трећини случајева злостављачи родитељи или старатељи, а у половини случајева ближи рођаци. Све анализе указују да су учиниоци најчешће мушкарци и да се злоупотреба обично не дешава само једном – већина жртава доживи вишеструко поновљено злостављање (половина у неклиничким, а 75% у клиничким популацијама).¹⁰⁴ Постоје породице у којима се инцест понавља генерацијама, често праћен социјалном изолованошћу коју намеће сам учинилац како би сачувао породичну тајну. Док мушкарци кроз овај облик насиља демонстрирају контролу и доминацију, код жена које злостављају дете, углавном мушког пола, приметна је емотивна зависност и потреба за блискошћу, што је изразито проблематично. Занемарени породични односи, сексуалне девијације код родитеља, присуство детета током интимних родитељских односа и насиље у породици чешће се јављају у позадини оваквих случајева. Такође, поновљено понашање (рецидивизам) мање је изражено код инцестуозних него код неинцестуозних злостављача.

Према подацима Инцест траума центра за период од маја 2022 до децембра 2023. године, велика већина учинилаца сексуалног злостављања деце су мушкарци – чак 91,63%, док жене чине 8,37% починилаца. У 84,16% случајева, злостављач је неко од чланова породице. Биолошки отац се као починилац јавља у 40,25% случајева, при чему је најчешћи облик инцеста однос између оца и ћерке. Ако се посматрају све очинске фигуре заједно (отац, хранитељ, очух, усвојитељ), они чине 54,4% свих учинилаца. Први случај сексуалног насиља обично се догоди када дете има у просеку 6 година и 1 месец.

¹⁰² *Ibid.*, стр. 88.

¹⁰³ И., Милосављевић-Ђукић, Б., Танковић, Б. Породично насиље - карактеристике насиља над децом и последице на развој деце. *Војно дело*, 2018.,бр. 5, Вол., 70, стр. 76.

¹⁰⁴ И., Милосављевић-Ђукић, Б., Танковић, Б. Породично насиље - карактеристике насиља над децом и последице на развој деце. *Војно дело*, 2018.,бр. 5, Вол., 70, стр. 76.

Злостављање је трајало више месеци у 29,44% случајева, док је у 70,56% било вишегодишње, са просечним трајањем од преко 7 година и 4 месеца.¹⁰⁵

Сексуално злостављање оставља бројне озбиљне последице које варирају од детета до детета, а погоршавају се ако је злостављање трајало дуже, догодило се у породици или од стране познате особе. Чести симптоми посттравматског стресног поремећаја (ПТСП) укључују нагле, непријатне успомене, ноћне море, избегавање ситуација које подсећају на трауму, као и проблеме са спавањем и концентрацијом. Психичке последице укључују депресију, анксиозност, страх, стид, осећај кривице, као и љутњу која може бити усмерена и према себи и према другима. Жртве често развијају негативну слику о себи и осећај да су заслужиле злостављање. Физички симптоми могу бити главобоља, болови у стомаку, уринарне инфекције, као и знаци сексуалног злостављања попут болова и грчева. Честа је и социјална изолација, проблеми у школи као што су изостанци, поремећаји пажње и отежано изражавање. Последице на сексуалност могу укључивати страх од блиских односа, поремећаје у сексуалном функционисању и компулзивно промискуитетно понашање. У међуљудским односима жртве могу бити зависне, повучене или агресивне, а код неких се јављају и деликвентно понашање и злоупотреба супстанци. Ове реакције су резултат трауме, стигме и покушаја да се злостављање смислено обради.¹⁰⁶

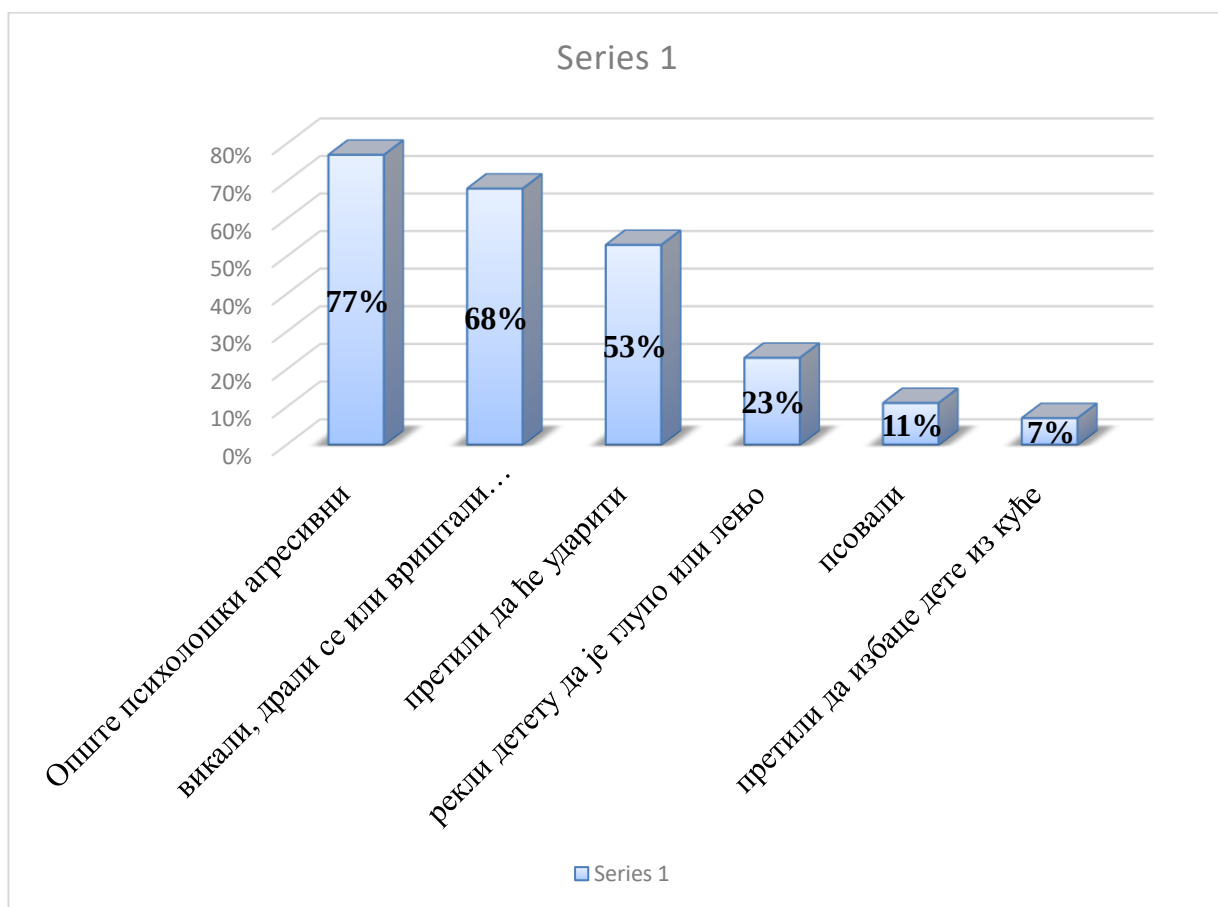
5.1.3. Психичко и емоционално насиље

Психичко насиље над децом подразумева поступке родитеља или старатеља којима се дете занемарује, вређа, понижава или му се ускраћује емоционална подршка. Такво понашање може укључивати омаловажавање детета, вербалне увреде, стално изражавање негативних осећања према њему, као и лишавање пажње и подршке. Емоционално злостављање обухвата све ставове и поступке, али и изостанак истих, који негативно утичу на дететово понашање, размишљање, осећања и ментално здравље. Уобичајени облици оваквог злостављања укључују игнорисање, одбацивање, недостатак

¹⁰⁵Инцест траума центар, *Сажетак статистичких података Инцест траума центра – Београд који се односе на пријављене случајеве сексуалног насиља преживљеног у детињству са територије Републике Србије у периоду мај 2022 – децембар 2023. године* (2024); преузето 21.06.2025; <http://incesttraumacentar.org.rs/wordpress/wp-content/uploads/2024/04/ITC-Statisticki-podaci-2022-2023-1-1.pdf>.

¹⁰⁶И., Милосављевић-Ђукић, Б., Танковић, Б. Породично насиље - карактеристике насиља над децом и последице на развој деце. *Војно дело*, 2018., бр. 5, Вол., 70, стр. 78.

љубави и подршке, викање, претње, упоређивање са другима у негативном контексту, понижавање, давање увредљивих надимака, окривљавање, као и примена необичних и сурових облика казне, попут закључавања у ормар или везивања.¹⁰⁷

Графикон 3: Психолошка агресија као пракса дисциплиновања током 2019. године

Извор: Унисеф, *Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији*, (2020), Институт за психологију. преузето 22.06.2025; стр. 46, <https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf>

Према Унисефовом истраживању из 2020. године, више од две трећине родитеља у Србији је бар једном током претходне године показало психолошку агресију према свом детету. У просеку, пријавили су 13 таквих ситуација у том периоду. Најчешћи облик био је вербална агресија, где је 68% родитеља признало да су викали, драли се или врштали на дете. Око 30% њих је навело да су се тако понашали чак и током последње недеље. Осим вике, други облици вербалног злостављања су такође присутни. Преко

¹⁰⁷ Б., Мердовић, Б., Ж., Бјелајац, *Насиље над децом у породици*, *Култура полиса*, 2019, бр. 39, Вол. 16, стр. 197.

половине родитеља (53%) је током године претило детету да ће га ударити. Свако пето дете је било изложено увредама попут тога да је глупо или лењо (23%). Псовке су мање учестале, али их је 11% родитеља пријавило, док је 7% родитеља рекло да су претећи најављивали да ће дете послати негде или га избацити из куће.¹⁰⁸

Емоционално злостављање деце значајно је чешће у породицама које се суочавају са економским тешкоћама чак 4,5 пута више него у стабилнијим социо-економским условима. Родитељи из таквих породица често су незадовољни, уморни и преокупирани сопственим проблемима, па дете доживљавају као терет. Не пружају му ни довољно пажње ни времена, често га омаловажавају, сматрају га неспособним и не испуњавају његове емоционалне или развојне потребе. Емоционално злостављање се чешће јавља у породицама где постоје сталне свађе и напетости, физичко насиље над члановима породице, присуство менталних болести код родитеља које доводе до нестабилног и хаотичног понашања, као и зависности од алкохола или дрога. Такође, неповољно утичу и окружења у којима се подстиче насилно или антисоцијално понашање, као и породице у којима се покушава прекомерно контролисати сваки члан. Развод или нестабилне везе, запостављање образовних потреба детета и одсуство подршке у учењу такође могу довести до озбиљних тешкоћа у прилагођавању детета друштву. У оваквим породицама често недостаје адекватна дисциплина, а родитељи показују несигурност у погледу васпитних метода, кажњавају непредвидиво, дају нелогична оправдања за своје поступке и често нису способни да контролишу сопствено понашање.¹⁰⁹

5.1.4. Утицај насиља у породици на децу

Истраживања показују да у 30–60% породица у којима један или оба родитеља имају насилно понашање, деца такође трпе злостављање. У породицама где је насиље толико јако да жена мора да потражи помоћ полиције или да напусти кућу, чак у 75–100% случајева и деца су жртве насиља. Подаци из центара за социјални рад показују да у 40–50% случајева када се врши насиље над партнерком, истовремено постоји и насиље над децом. Осим тога, у скоро 80% случајева деца су била сведоци насиља према својим

¹⁰⁸ Уницеф, *Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији*, (2020), Институт за психологију, преузето 22.06.2025; стр. 46, <https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf>.

¹⁰⁹ И., Милосављевић-Ђукић, Б., Танковић, Б. Породично насиље – карактеристике насиља над децом и последице на развој деце. *Војно дело*, 2018., бр. 5, Вол., 70, стр. 73.

мајкама. Слично томе, када су деца сама идентификована као жртве породичног насиља, у 50–60% случајева и њихове мајке трпе насиље.¹¹⁰

Насиље између родитеља негативно утиче на децу, што је потврђено у бројним истраживањима, иако се резултати понекад разликују. Деца која одрастају у таквом окружењу могу се суочити са разним проблемима – од физичких сметњи и поремећаја у навикама, до потешкоћа у развоју социјалних вештина и адаптацији у друштву. Често имају проблема са концентрацијом и школским успехом, могу показивати емоционалну нестабилност, осећати несигурност и имати лошу слику о себи. Код неке деце се јављају проблеми у понашању, а постоји и повећана вероватноћа да ће посегнути за алкохолом или дрогама. Такође, могу се развити симптоми трауме, као што су анксиозност, депресија или страхови, а и физичко здравље може бити угрожено. Осим тога, постоји ризик да ће дете бити занемарено или злостављано, као и да ће само усвојити насилне обрасце понашања.¹¹¹

Познато је да деца која су изложена насиљу у породици често постају повучена, агресивна према вршњацима, испољавају изражене знаке беса и страха, и могу показивати насилно понашање, нарочито у школском окружењу. Они су често у сталном стању анксиозности и непријатељски настројени према околини.¹¹²

У ситуацијама тешког насиља над мајком, код деце се често јављају значајне и штетне промене у понашању. Та понашања могу бити усмерена ка споља, као што су изливи беса, неразмишљиве и нагле реакције, претерана активност, агресија, честе свађе са браћом, сестрама или вршњацима, као и суров однос према животињама или другима. Са друге стране, нека деца реагују повлачењем у себе, што може укључивати физичке тегобе без јасног медицинског узрока, проблеме са спавањем, сталну узнемиреност, страх од раздвајања са блиским особама, изолацију од вршњака и симптоме депресије.¹¹³

Неколико истраживања која су обухватила више студија (метаанализе), Edlesona (1999), Kitzmanna сарадника (2003) и Summersa (2006), показују да деца која су изложена злостављању и она која само присуствују насиљу над родитељем, често имају сличне проблеме у развоју. Када дете истовремено трпи насиље и сведочи насиљу, негативне

¹¹⁰ И., Милосављевић-Ђукић, Б., Танковић, Б. Породично насиље - карактеристике насиља над децом и последице на развој деце. *Војно дело*, 2018., бр. 5, Вол., 70, стр. 79.

¹¹¹ Т., Игњатовић, Деца која су сведоци насиља у породици: могуће импликације на поступање образовно-васпитне установе, *Зборник Института за педагошка истраживања*, 2018, бр. 2, Вол. 50, стр. 292.

¹¹² Child Welfare, *Domestic Violence: A Primer for Child Welfare Professionals*, (2020) преузето 22.06.2025.

¹¹³ Т., Игњатовић, Деца која су сведоци насиља у породици: могуће импликације на поступање образовно-васпитне установе, *Зборник Института за педагошка истраживања*, 2018, бр.2, Вол. 50, стр. 292.

последнице су знатно веће и погађају више области његовог психичког и социјалног развоја. Уочено је да посматрање насиља оставља тежи утицај на дете него вербални конфликти између родитеља, иако се ти подаци понекад тешко директно упоређују. Посебан значај имају и додатни фактори који утичу на исход, као што су индивидуалне особине детета, узраст у тренутку када је дошло до насиља, однос који дете има са родитељима, подршка од шире породице, начини на које дете покушава да се носи са проблемима, као и његова унутрашња снага и отпорност.¹¹⁴

5.1.5. Системске мере помоћи деци која су претрпела породично насиље

Подаци о деци која су изложена или сведоци породичног насиља у Србији углавном су непоуздани или недовољни, што отежава њихову препознатљивост у систему и спречава ефикасно планирање и спровођење мера заштите и подршке. Информације нису систематизоване по важним категоријама, што онемогућава процену обима проблема. У евиденцију улазе само деца која су већ у систему социјалне заштите, док она која до тог система не стигну остају невидљива. Такође, подаци се углавном односе само на децу која су директне жртве насиља, док деца која сведоче насиљу (тзв. индиректне жртве) често нису обухваћена.¹¹⁵

У годишњим извештајима Републичког завода за социјалну заштиту, који се заснивају на подацима центара за социјални рад, деца сведоци породичног насиља евидентирана су само у извештајима за 2011. и 2012. годину. У 2011. години, чинили су 66,1% децјих жртава, а у 2012. чак 79,7%. Међутим, у наредној деценији такав податак није више укључиван у извештаје.¹¹⁶

Према подацима из 2022. године, у центрима за социјални рад у Србији регистровано је 38.896 случајева породичног насиља. У 8.531 случају (21,9%) као жртве су евидентирана деца, и то у различитим облицима насиља. У извештају се наводи да је већина интервенција (66,8%) била у надлежности самих центара, а односиле су се углавном на материјалну, правну или стручну саветодавну подршку. Те године је, по службеној дужности, покренуто укупно 85.614 судских поступака, што представља

¹¹⁴ *Ibid.*, стр. 294.

¹¹⁵ И., Милосављевић-Ђукић, Т., Игњатовић, Т. Да ли препознајемо децу сведоке породичног насиља као жртве? *Темид*, 2024, бр. 1, Вол. 27, стр. 230.

¹¹⁶ *Ibid*, стр. 230.

смањење од 27,2% у односу на 2021. годину, али уз напомену да разлог за овај пад није наведен.¹¹⁷

Према извештајима Заштитника грађана из 2020. и 2022. године, утврђено је да деца у поступцима често нису адекватно препозната као жртве породичног насиља, што доводи до тога да изостају потребне мере њихове заштите. Реакција надлежних институција је често закаснела, а могућности које постоје за узимање исказа детета на начин који их штити – као што је коришћење видео и аудио технологије – ретко се примењују. Ово излагање деце додатној трауми, познатој као секундарна виктимизација, истицано је и у редовним годишњим извештајима Заштитника грађана. Такође, децу често испитују особе које нису специјализоване за рад са малолетним жртвама, а саслушање се некада обавља и у присуству самог насилника, што додатно угрожава дете.¹¹⁸

Иако је у протеклих десет година дошло до извесног напретка у процени стручњака из центара за социјални рад у вези са утицајем породичног насиља на децу, подаци показују да у сваком петом извештају уопште нема наведених последица. У појединим случајевима чак се наводе позитивни односи између детета и оца – учиниоца насиља – чак и када су против њега изречене хитне мере заштите и одређено виђање са децом у контролисаним условима. Најчешће је реч о веома малој деци. У две петине предмета наводе се јасни ризици од насиља, док се у трећини спомињу фактори који указују на безбедносну претњу, али се они не именују као такви.¹¹⁹

У скоро половини извештаја говори се о могућности поновног насиља у будућности, али се о томе ређе расправља у контексту најбољег интереса детета. Из тог разлога, привремене мере попут ограниченог виђања детета са насилним родитељем – често се сматрају оправданим док трају судски поступци. Ипак, безбедносни планови се ретко помињу, а и када постоје, углавном обухватају само жену као жртву, а не и децу. Процена потребе детета за сигурним и подржавајућим окружењем – и емоционално и физички – скоро да изостаје у више од половине предмета. Ови налази указују на то да стручњаци у области породичног права често не приступају темељно испитивању утицаја насиља на децу, не сагледавајући све аспекте развоја нити узраст детета, што се директно одражава на квалитет мера заштите и подршке које се деци пружају.¹²⁰

¹¹⁷ *Ibid.*, стр. 230.

¹¹⁸ И., Милосављевић-Ђукић, Т., Игњатовић, Т. Да ли препознајемо децу сведоке породичног насиља као жртве? *Темда*, 2024, бр.1, Вол. 27, стр. 231.

¹¹⁹ *Ibid.*, стр. 233.

¹²⁰ *Ibid.*, стр. 233.

5.1.6. Функција интердисциплинарних тимова у препознавању и заштити деце од злостављања и запуштања

Интердисциплинарни тимови представљају кључну компоненту у систему заштите деце од злостављања и запуштања, јер омогућавају интегрисан приступ који обједињује знања и компетенције различитих професионалних профила. Ови тимови обично обухватају социјалне раднике, психологе, педагоге, медицинске раднике, полицију и правнике, који заједничким напорима идентификују ризик и реагују у складу са законом и стандардима добре праксе.

Основна функција интердисциплинарних тимова је препознавање знакова злостављања и запуштања детета у различитим контекстима – у породици, школи или локалној заједници. Системски приступ омогућава не само пружање непосредне заштите детету, већ и иницирање превентивних мера које могу спречити поновљене ситуације угрожавања. Сарадња између различитих стручњака омогућава размену критичних информација и доношење одлука на основу комплексне процене ризика.

У пракси Србије, интердисциплинарни тимови делују према утврђеним протоколима и процедурама, који подразумевају обавештавање Центра за социјални рад, школе, здравствених институција и полиције у случајевима када постоји основана сумња на злостављање или занемаривање. Кроз колективни рад и координисану интервенцију, тимови могу обезбедити детету привремени смештај, психолошку подршку и правну заштиту, уз истовремено очување породичног контекста кад год је то могуће.

Међутим, рад оваквих тимова често се суочава са изазовима, као што су недостатак обученог кадра, ограничени ресурси и сложеност координације између различитих институција. Проблеми у комуникацији и нејасне надлежности могу довести до одлагања интервенције, што потенцијално угрожава безбедност детета. Због тога је континуирана обука, јасно дефинисан протокол деловања и ефикасна међуинституционална сарадња кључ за успешан рад интердисциплинарних тимова.

Улога интердисциплинарних тимова није ограничена само на реакцију у кризним ситуацијама, већ представља системску превенцију и подршку деци и породицама у

ризик. Ефективан рад тимова захтева синхронизацију знања, ресурса и надлежности, што омогућава брзо и свеобухватно реаговање, минимизирајући ризике за психофизички развој детета.

6. СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА

Системска заштита деце од запуштања и злостављања у Србији прати се кроз званичне статистике више институција: Републичког завода за социјалну заштиту (РЗСЗ), центара за социјални рад (ЦСР), Министарства унутрашњих послова (МУП), правосудних органа и Заштитника грађана. Ови подаци пружају увид у обим проблема, динамику појаве и ефикасност мера заштите.

У 2022. години у евиденцијама ЦСР-а било је преко 9.000 деце која су у систему због занемаривања или злостављања.¹²¹

Већи број случајева се односио на децу узраста од 7 до 14 година, али значајан број и на децу млађу од 6 година.

Ови подаци показују да занемаривање остаје најчешћи облик угрожавања, док се сексуално злостављање статистички ређе бележи, али је реч о делима с тежим последицама и често недовољно пријављеним.

Заштитник грађана у својим годишњим извештајима редовно указује на проблеме у заштити деце. У извештају за 2022. наведено је да је број пријава које се односе на децу у порасту, али и да постоје пропусти у сарадњи институција — нарочито у координацији између ЦСР, полиције и школа.¹²²

Посебно се наглашавају случајеви када дете остаје у ризичној средини и поред више пријава, што упућује на потребу за доследнијом применом протокола и већим капацитетима служби.

Према подацима МУП-а, у 2021. и 2022. години полиција је регистровала више од 1.000 кривичних дела годишње која се односе на злостављање и запуштање малолетних лица (чл. 193 и 194 КЗ, као и дела против полне слободе над децом).¹²³

¹²¹ Заштитник грађана, Годишњи извештај за 2022. годину, Београд, 2023.

¹²² *Ibid.*

¹²³ Министарство унутрашњих послова РС, Извештај о раду за 2022. годину, Београд, 2023. 33-35.

Судска статистика показује да је током 2020–2022. сваке године изречено више стотина кривичних санкција за дела против малолетних, од чега највећи број за кривично дело „насиље у породици“.¹²⁴

Ови подаци потврђују да је проблем запуштања и злостављања малолетних у Србији системски и распрострањен. Посебно је важно истаћи да:

- број евидентиране деце расте из године у годину,
- најчешћи облик угрожавања остаје занемаривање,
- постоје разлике између пријављених и стварних случајева (тзв. „тамна бројка“),
- институције још увек имају ограничене капацитете за брзу и адекватну реакцију.

6.1. Подаци Републичког завода за статистику – анализа кривичне праксе у контексту запуштања и злостављања малолетних лица

У Саопштењу о пунолетним учиниоцима кривичних дела за 2022. годину, Републички завод за статистику објављује основне податке о криминалитету пунолетних учиниоца кривичних дела у 2022. години: пријављена, оптужена и осуђена пунолетна лица према кривичном делу, полу, старости и кривичној санкцији. Подаци се прикупљају редовним статистичким истраживањима на основу индивидуалних упитника које попуњавају надлежна основна/виша јавна тужилаштва и надлежни основни/виши судови. У Републици Србији, у 2022. години, за 82 958 пунолетних учиниоца кривичних дела завршен је поступак по кривичној пријави, што је за 3% више у односу на 2021. годину. Правноснажно је осуђено 26 200 пунолетних лица, што је за 5% мање у односу на претходну годину. У 2022. години, најбројнија кривична дела за која су правноснажно осуђена пунолетна лица су кривична дела против: имовине (24,3%), брака и породице (12,8%) и здравља људи (20,1%).

У Републици Србији је у 2023. години, за 74 504 пунолетних учиниоца кривичних дела завршен поступак по кривичној пријави, што је за 10% мање у односу на 2022. годину. Правноснажно је осуђено 26 919 пунолетних лица, што је за 3% више у односу на претходну годину. У 2023. години, најбројнија кривична дела за која су правноснажно

¹²⁴ Врховни касациони суд, Извештај о раду судова за 2022. годину, Београд, 2023. 51-53.

осуђена пунолетна лица су кривична дела против: имовине (23,1%), брака и породице (12,8%) и здравља људи (20,1%).¹²⁵

Статистички подаци за 2024. годину показују да је за 73 590 пунолетних учинилаца кривичних дела завршен поступак по кривичној пријави, што је за 1% мање у односу на 2023. годину. Правноснажно је осуђено 24 835 пунолетних лица, што је за 8% мање у односу на претходну годину. У 2024. години, најбројнија кривична дела за која су правноснажно осуђена пунолетна лица су кривична дела против: имовине (22,4%), брака и породице (12,9%) и здравља људи (21,2%).¹²⁶

Ови подаци указују на неколико важних феномена у функционисању правосуђа: прво, значајан број пријава не доводи до оптужби, а још мањи број њих се “претвара” у осуђујуће пресуде, што може говорити о изазовима у доказивању кривичних дела, отпорности система или недостатку капацитета.

Посебно забрињавају подаци о учесталости кривичних дела против брака и породице, који се по заступљености налазе у самом врху, односно на трећем месту, одмах иза кривичних дела против имовине и здравља људи, у све три анализиране године. Статистика пружа и неке даље увиде када је у питању кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица.

Када се говори о 2022. години, треба поменути, најпре, број пријава за дело из чл. 193 Кривичног законика. Укупно су поднете 134 пријаве за ово дело, а како су распоређене према регионима, може се видети у наставку:

- Београдски регион (14 пријава),
- Регион Војводине (71 пријава),
- Регион Шумадије и Западне Србије (20 пријава),
- Регион Јужне и Источне Србије (29 пријава) и
- Регион Косова и Метохије (нема података).

¹²⁵ Република Србија, Републички завод за статистику (2024). *Статистика правосуђа*, САОПШТЕЊЕ СК12, број 186, год. LXXIV, ISSN 0353-9555, 12.07.2024.

¹²⁶ Република Србија, Републички завод за статистику (2025). *Статистика правосуђа*, САОПШТЕЊЕ СК12, број 190, год. LXXV, ISSN 0353-9555, 16.07.2025.

Од укупног броја пријављених за запуштање и злостављање малолетног лица њих 45 је осуђено, а подаци о оптужењима нису доступни из Саопштења. Када се доведе у везу са укупним бројем осуда за сва дела против брака и породице (3343 осуде), долази се до заступљености запуштања и злостављања од 1,35%. У овој години, посматрано у контексту осталих дела из групе, може се рећи да је запуштање и злостављање било на четвртом месту по броју осуда, иза насиља у породици (2021 осуда), недавања издржавања (1178 осуда) и ванбрачне заједнице са малолетником (55 осуда). Судови су у поступку изрицања кривичних санкција најчешће бирали условну осуду, а детаљнији подаци се налазе у наставку:

- Казна затвора је изречена 2 пута (4,44%),
- Условна осуда је изречена 37 пута (82,23%),
- Кућни затвор је изречен 6 пута (13,33%).

У 2023. години регистровано укупно 120 пријава за предметно дело на територији Републике Србије. Географска дистрибуција пријављених дела изгледа овако:

- Београдски регион (9 пријава),
- Регион Војводине (53 пријаве),
- Регион Шумадије и Западне Србије (17 пријава),
- Регион Јужне и Источне Србије (41 пријава) и
- Регион Косова и Метохије (нема података).

Републички завод за статистику ни за ову годину није приказао податке о оптужењима, али су наведени подаци о осудама. У том смислу, од 3446 осуђених лица за неко кривично дело из групе против брака и породице, њих 52 (или 6,62%) осуђено је за запуштање и злостављање малолетног лица, тако да је ово дело једно од најзаступљенијих, одмах после насиља у породици (2139 осуђених лица) и недавања издржавања (1169 осуђених лица). Судови су се, при томе опредељивали за следеће опције, када је изрицање кривичних санкција у питању:

- Казна затвора у 10 случајева или 19,23%,
- Условна осуда у 36 случајева или 69,23%,
- Кућни затвор у 6 случајева или 11,54%

За 2024. годину, као последњу годину у изабраном узорку, карактеристичан је нешто повећан број пријава, јер је забележено њих 154. Како су пријаве биле распоређене по различитим регионима, може се видети у наставку излагања:

- Београдски регион (22 пријаве),
- Регион Војводине (72 пријаве),
- Регион Шумадије и Западне Србије (31 пријава),
- Регион Јужне и Источне Србије (29 пријава) и
- Регион Косова и Метохије (нема података).

Следствено повећаном броју пријава, повећан је у број осуда – укупно 61 осуда или 1,90% осуда за сва дела из групе против брака и породице. Запуштање и злостављање малолетног лица је и у овој години треће по броју осуда, после насиља у породици (1990) и недавања издржавања (1073). Из доступних података може се видети и како су судови реаговали на ову појаву:

- Казна затвора је изречена 9 пута (14,75%),
- Условна осуда је изречена 49 пута (80,33%),
- Кућни затвор је изречен 3 пута (4,92%).

Иако се ради о оскудним подацима, сумираћи наведено, може се доћи до одређених закључака. Прво, приметно је да се у све три посматране године дело највише пријављује у региону Војводине. Друго, број пријава је варирао из године у годину, од минималних 120 пријава до максималне 154 пријаве за територију читаве Србије.

Треће, број осуда је у константном порасту, од 45 у почетној години, преко 52, до 61 осуде у последњој години изабраног узорка. Четврто, може се рећи да је казнена политика судова за кривично дело запуштање и злостављање малолетних лица показала одређену правилност, јер се као најчешћа санкција у све три године јавља условна осуда. У том смислу, дело потврђује правило да се у нашој судској пракси начешће изриче управо ова кривична санкција. Иако је незахвално извучити закључке из самих бројева, без увида у конкретне предмете, посебно олакшавајуће и отежавајуће околности сваког појединачног случаја, поставља се питање да ли је условна осуда адекватна реакција, да ли се њоме пружа адекватна заштита жртвама или не. С обзиром на то да је учинилац на условној слободи постоји опасност да се понашање према малолетном лицу у којем има

елемената запуштања и злостављања настави, посебно ако он није стављен под тзв. заштитни надзор. Иста напомена важи и за изрицање кућног затвора.

Такође, требало би поменути и то да се из статистичких података не види разлика између два облика дела – основног, за који је прописана казна затвора до три године и тежег, за који је запрећен затвор у распону од три месеца до пет година, тако да је немогуће рећи нешто детаљније о односу законске и судске казнене политике. У сваком случају, све наведено указује на потребу да се судска пракса везана за ово кривично дело детаљније и подробније проучи, што није рађено у малобројним емпиријским истраживањима на ову тему.

6.2. Статистика Републичког завода за социјалну заштиту

У извештају „Деца у систему социјалне заштите 2022“ Републичког завода за социјалну заштиту налазимо кључне статистичке показатеље који илуструју обим система социјалне заштите и позицију деце као корисника. Према овом извештају, једна од области коју РЗСЗ прати јесте „деца жртве насиља у породици“, што подразумева децу која су добила подршку или су регистрована у систему због насиља или другог угрожавајућег понашања.

У извештају из 2023. године, који садржи статистичке податке са више извора (центри за социјални рад, установе социјалне заштите, лиценцирани пружаоци услуга и др.), РЗСЗ наводи тачно колико је деце у систему социјалне заштите због насиља у породици. Међутим, у предговору је појашњено да су подаци из центара за социјални рад за 2023. годину у извештају делимично непоуздани и непотпуни, што указује на проблем у квалитету извештавања и прикупљања података.

Поред тога, у извештају из 2024. године такође је поново наглашено да су подаци ЦСР-а за 2023. недовољно поуздани, због проблема са информационим системом („СОЗИС“), те да је последња поуздана година за податке из ЦСР-а 2022. Овај недостатак

конзистентних и комплетних података представља значајну слабост у праћењу феномена насиља над децом кроз систем социјалне заштите.

Што се конкретних бројева тиче, у извештају 2022. године налазимо да је систем социјалне заштите обухватио много деце у различитим категоријама („без родитељског старања“, „деца из породица у кризи“, „деца са проблемима у понашању“ и др.). Међу тим категоријама, „деца жртве насиља у породици“ чине значајан део, али извештај не даје увек дистинктне бројеве само за случајеве класичног злостављања или занемаривања — залази у шири оквир ризичних и угрожених категорија.

Такође важан податак из извештаја РЗСЗ: удео деце у систему социјалне заштите различито варира географски — на пример, према подацима из извештаја за 2022, поједине области имају већи проценат деце обухваћене системом социјалне заштите у односу на укупан број деце у популацији. То може указивати на регионалне неједнакости у потреби за заштитом деце или у пракси пријављивања/интервенције.

Када се све ово узме у обзир, **анализа статистике РЗСЗ показује да систем социјалне заштите активно евидентира и подржава децу жртве насиља и занемаривања**, али да постоје значајни изазови: непотпуни или неквалитетни подаци из неких центара за социјални рад, као и проблеми у прикупљању конзистентних показатеља. То отежава прецизну процену стварног обима злостављања и занемаривања деце и упућује на потребу за побољшањем институционалних механизма извештавања, надзора и подршке.

Таква статистичка анализа је важна за мастер рад јер показује не само формалну улогу закона и институција, већ и њихове стварне могућности и ограничења у заштити најрањивијих – деце која доживљавају насиље или занемаривање.¹²⁷

¹²⁷ Републички завод за социјалну заштиту, *Деца у систему социјалне заштите 2024*, Београд, 2025.

6.3. Статистички преглед улоге Заштитника грађана у контексту заштите деце од насиља и занемаривања

Извештаји Заштитника грађана (омбудсмана) Републике Србије пружају важан, али сужен видик у интерпретацији проблема насиља над децом и занемаривања деце. Наиме, институција омбудсмана у својим годишњим извештајима не води стандардну статистику „пријављених случајева насиља над децом“ као социјалне службе, већ се више фокусира на надзор и контролу рада државних органа, процену поступања органа и упућивање препорука. У Редовном годишњем извештају за 2022. годину, Заштитник грађана указује на различите изазове у заштити права деце и на то да недостају појединости у начину на који надлежне институције третирају деци у ризику, што отежава комплетну процену системске ефикасности.

Поред тога, у извештају за 2021. годину, Заштитник капира да „деца у породицама у којима се догађа породично насиље не препознају се увек као жртве“, што значи да органи надлежни за реаговање — попут полиције, социјалних служби и тужилаштва — понекад не идентификују дете као посебну категорију жртве која захтева заштиту. Ово указује на пресек између формалног система заштите и стварног искуства деце: и када постоји насиље, дете можда остаје „невидљиво“ у институционалним извештајима.¹²⁸

У њиховом Извештају за 2022, Заштитник грађана такође указује да постоји потреба за побољшањем података и транспарентности у раду државних органа, као и да се обезбеде системи који боље евидентирају случајеве насиља или занемаривања деце. Такође, институција омбудсмана у извештају наглашава да њене могућности интервенције зависе од тога да ли државни органи реагују на њихова саветовања и препоруке — што често није случај у пракси, или барем не довољно доследно у погледу деце која су изложена насиљу.¹²⁹

Један од специфичних доприноса Заштитника грађана у домену дечијих права је и прекогранична улога Националног превентивног механизма (NPM), кроз који

¹²⁸ Заштитник грађана Републике Србије, *Редован годишњи извештај за 2021.*

¹²⁹ Заштитник грађана Републике Србије, *Редован годишњи извештај за 2022.*, Београд, 15. март 2023.

омбудсман посматра услове у местима лишеним слободе, али то није директна статистика о насиљу у породици.

Међутим, када се ради о конкретним бројевима деце као жртава насиља, Заштитник грађана није у већини својих извештаја објавио детаљне табеле са подацима као што су „број пријава породичног насиља у којем су укључена деца“ или „број случајева занемаривања детета који су обухваћени интервенцијом“. То представља значајну празнину у статистици и указује на ограничење њиховог надзорног капацитета — институција омбудсмана, макар из овог извештајног модела, није примарно институција која генераше квантитативне податке о насиљу над децом као што то чине социјалне службе или кривичне статистике.

С обзиром на ту празнину, анализа статистике Заштитника грађана може се користити у мастер раду као **комплементарни индикатор**: она неће пружити пуни број случајева, али јасно илуструје институционални надзор, системске недостатке и области за унапређење (нпр. неопходност боље евиденције, транспарентности, интегрисаног рада државних органа). Ово може бити важан део закључка — препорукама треба додати и појачан рад на прикупљању података, јачању надзора и осигурању да деца у ризику буду системски препозната и евидентирана од стране омбудсмана и других државних тела.

6.4. Упоредна анализа са земљама региона и ЕУ

А. Обим и карактер пријављених случајева

1. Занемаривање као најчешћи облик виктимизације — у Србији, али и у већини земаља региона и ЕУ, занемаривање чини преко половине пријављених случајева, док се физичко и сексуално злостављање ређе бележе у статистикама, иако имају тежу природу и последице.¹³⁰

2. Разлике у броју пријава по државама — у ЕУ постоје велике варијације у броју пријава по 100.000 деце, што је последица различитих дефиниција и система извештавања.¹³¹

¹³⁰ Републички завод за социјалну заштиту, Деца у систему социјалне заштите 2022. 10-13

¹³¹ FRA, Mapping child protection systems in the EU (2023). 25-28.

4. Србија — раст евидентираних случајева: према РЗСЗ и МУП-у број евидентираних деце жртава у порасту је последњих година, али UNICEF и WHO упозоравају на „мрачни број“ непрепознатих случајева.¹³²

4. Регион (Хрватска, БиХ, Црна Гора) — Хрватска има развијенији систем извештавања и блиску сарадњу са UNICEF-ом; у БиХ је проблем фрагментације система (ентитетска надлежност); у Црној Гори постоје позитивни помаи, али уз ограничене ресурсе.¹³³

В. Капацитети система заштите и процедуре

1. ЕУ системи — већина држава има прописане протоколе, специјализоване службе и обавезу пријављивања; ипак, постоје разлике у квалитету услуга.¹³⁴

2. Србија и регион — Србија је усвојила савремене законе и протоколе, али недостају кадрови и ресурси, посебно у мањим срединама.¹³⁵

3. Фрагментација у БиХ — различите надлежности у ентитетима отежавају јединствено прикупљање података и примену мера.¹³⁶

4. Онлајн злостављање — све већи проблем у региону и ЕУ; у Србији и суседним земљама још увек недостају специјализоване услуге.¹³⁷

6.5. Трендови и актуелни изазови

6.5.1. Видљивост проблема расте — више пријава, не нужно више злостављања

У последњих неколико година у Србији и већини земаља региона регистрован је раст броја пријава о злостављању и занемаривању деце, што делује као раст проблема, али са значајним нијансама: повећање често одражава побољшање система пријављивања (обуке, јавне кампање, јаснији протоколи) и већу спремност

¹³² UNICEF, Violence Against Children: Statistical snapshot for CEECIS region, 2020. 26.

¹³³ UNICEF Croatia, Country Office Annual Report 2022; Council of Europe, Lanzarote factsheet for BiH; UNICEF Montenegro, Country Programme 2021–2025.

¹³⁴ FRA, Mapping child protection systems in the EU (2023) 23-28

¹³⁵ Заштитник грађана, Извештај о правима детета у Србији 2022. 13-18.

¹³⁶ Council of Europe, Factsheet on Bosnia and Herzegovina – Lanzarote Convention. 13-21.

¹³⁷ EPRS, Violence against children in the EU (2024); UNICEF, Online child protection reports. 21-22-

жртава/сведока да пријаве инциденте, а не нужно увек директан пораст стопе инцидентности у друштву.¹³⁸

Раст пријава је позитиван знак у смислу видљивости и приступа заштити, али може затамнити процену стварне промене у степену преступа — потребно је комбиновати податке о пријавама са популационим истраживањима, здравственим и школским подацима да би се добила потпунија слика.¹³⁹

6.5.2. Дигитално злостављање и online ризици — брзо растућа област

Дигитално злостављање (cyberbullying, grooming, дистрибуција интимних садржаја) постаје један од најбрже растућих видова ризика за децу у Европи, а државе региона тек убрзано унапређују адекватан одговор (закони, техничка помоћ, специјализовани сервиси).¹⁴⁰ ЕУ документи и анализе наглашавају да без посебних сервиса и тренинга (за полицију, наставнике, родитеље) деца остају рањива онлајн.¹⁴¹

Треба увести едукативне програме у школама, тулове за брзо пријављивање и посебне протоколе за истраживање online злостављања.

6.5.3. Неједнак приступ услугама — урбани/рурални јаз и регионалне разлике

Подаци и извештаји показују да постоје значајне неједнакости у приступу услугама заштите (ЦСР услуге, хранитељство, спасилачки центри) — велики градови имају више доступних ресурса, док мање општине често немају довољно стручњака или финансијских средстава.¹⁴² Ово се у регионалном контексту појачава тамо где постоји фрагментација система (нпр. БиХ).¹⁴³

Приоритетна улагања морају ићи у подршку локалних центара за социјални рад, мобилним тимовима и развоју дигиталних сервиса који надомештају просторне празнине.

¹³⁸ UNICEF Serbia — Violence against children (country overview, trends)

¹³⁹ WHO / UNICEF — Global status report on preventing violence against children (2020) 30-33

¹⁴⁰ EPRS / European Parliamentary Research Service — Violence against children in the EU (Oct 2024) 8-12

¹⁴¹ FRA / Mapping child protection systems in the EU – Update 2023. 30-41

¹⁴² Eurochild / national reports (Serbia country contributions; RZSS data summaries)

¹⁴³ Council of Europe / Lanzarote factsheets and national notes (BiH example)

6.5.4. Капацитети људских ресурса и стручна обука — главно уско грло

Често наведени системски проблем у Србији и региону јесте недостатак довољног броја стручних радника (социјалних радника, педагога, клиничких психолога) и недовољна стручна припрема за рад са жртвама деце (посебно у сложеним случајевима сексуалне експлоатације и трауматског стреса).¹⁴⁴ Мултиагенцијске екипе и редовне обуке за полицију, здравствене раднике и наставнике показале су се као ефикасан механизам у државама које бележе боље исходе.¹⁴⁵

Дугорочни планови за обучавање и запошљавање у социјалној заштити, субвенције локалним властима за ангажовање специјализованих радника, и системи супервизије који смањују оптерећење појединачних радника.

6.5.5. Потреба за стандардизацијом и централним базама података

Један од понављаних налаза у националним и међународним изворима јесте недостатак централно усклађених и међусекторских база података које би омогућиле поуздан мониторинг, аналитичку обраду и међурегионална поређења.¹⁴⁶ Без заједничких дефиниција (шта се рачуна као пријава/студија случаја, старосне групе, категорије злоупотребе) компаративни рад и ефикасно планирање остају ограничени.¹⁴⁷

Развој националног електронског система за пријављивање и праћење случајева (као што је предвиђено обавезама и неким иницијативама ОГП/UNICEF), уз јасне протоколе за размену података међу ЦСР, полицијом, здравством и школама.¹⁴⁸

6.5.6. Утицај пандемије (COVID-19) и других криза

Пандемија COVID-19 показала је да кризне ситуације мењају профил ризика: критично је опао приступ школским и здравственим тачкама које раније препознају злостављање, док су истовремено појачани ризици породичног стреса, економске

¹⁴⁴ Protector of Citizens (Zastitnik gradjana) — Annual and Special Reports 2022. 20-34

¹⁴⁵ FRA mapping and national good practice notes (training, multi-agency teams). 13-19

¹⁴⁶ Open Government Partnership / Serbia commitment — electronic reporting and data gaps.

¹⁴⁷ FRA / Eurostat commentary on data standardization and limitations.

¹⁴⁸ UNICEF Serbia / Open data notes on child protection and reporting.

угрожености и изолације.¹⁴⁹ Global и регионални извештаји показали су привремени пад пријава у почетним месеци пандемије (види „мрачни број“), праћен каснијим растом када су службе поново постале приступачније.¹⁵⁰

Требало би укључити план реаговања у кризама у све националне стратегије (плодни протоколи за рад у условима ограниченог контакта, алтернативно пријављивање онлајн, мобилни тимови).

7. ПРЕВЕНЦИЈА ЗАПУШТАЊА И ЗЛОСТАВЉАЊА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА

Превенција злостављања и занемаривања деце је од суштинског значаја, јер чак и најбољи системи заштите не могу у потпуности ублажити последице већ настале трауме. Савремени приступ у области заштите деце наглашава интеграцију превентивних мера у све друштвене сфере: породицу, образовање, здравство, медије и заједницу.¹⁵¹

7.1. Улога породице

Породица је прва и основна заштитна средина за дете. Већина истраживања показује да највећи број случајева занемаривања и злостављања потиче из породичног окружења.¹⁵² Зато је јачање породичних капацитета кључни сегмент превенције.

Превентивне мере укључују:

- подршку родитељству кроз програме едукације и саветовалишта,
- економску подршку угроженим породицама (новчане накнаде, социјална помоћ),
- рани рад са породицама у ризику преко центара за социјални рад.¹⁵³

¹⁴⁹ WHO Global status report — COVID-19 effects on reporting and services.

¹⁵⁰ UNICEF Global status report commentary — pandemic effects on child protection services.

¹⁵¹ WHO/UNICEF, Global status report on preventing violence against children, Geneva, 2020.12-15

¹⁵² Републички завод за социјалну заштиту, Деца у систему социјалне заштите – извештај за 2022, Београд, 2023. 22-24

¹⁵³ Закон о социјалној заштити чл. 40–45.

У Србији постоје пилот програми „Школа родитељства“ и саветовалишта при домовима здравља, али њихова распрострањеност је ограничена.¹⁵⁴

7.2. Улога образовног система

Образовне установе представљају другу најважнију заштитну средину за дете, након породице. Наставници, педагози и психолози често први примете симптоме занемаривања или злостављања: изостанке са наставе, необјашњиве повреде, пад у успеху, проблеме у понашању.¹⁵⁵

Превентивне мере у образовном систему обухватају:

- протокол о поступању у случајевима насиља у школама, који обавезује наставно особље да пријави сваку сумњу,¹⁵⁶
- укључивање тема о правима детета у наставне планове, у складу са Конвенцијом о правима детета.¹⁵⁷

7.3. Кампање за подизање јавне свести и улога медија

Јавне кампање играју кључну улогу у смањењу толеранције на насиље и охрабривању грађана да пријаве сумњу на злостављање. У Србији су реализоване кампање попут „И тишина је насиље“ и „Заштита деце је одговорност свих“, које су имале за циљ да информишу јавност о механизмима заштите и обавези пријављивања.¹⁵⁸

Медији, с друге стране, имају двоструку улогу:

- позитивну, ако промовишу културу ненасиља, јавне кампање и образовне садржаје,
- негативну, ако сензационалистички извештавају о случајевима злостављања, чиме се повређује приватност и достојанство жртве.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Министарство здравља РС, Програм подршке родитељству у домовима здравља, Београд, 2021. 9-11.

¹⁵⁵ Министарство просвете РС, Извештај о примени протокола у школама, 2020. 18-21.

¹⁵⁶ Ibid, Протокол о поступању у случајевима насиља у школама, 2019.

¹⁵⁷ Конвенција УН о правима детета, чл. 29.

¹⁵⁸ Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Кампање против насиља над децом, 2020. 3-5.

¹⁵⁹ Савет за штампу Србије, Анализа медијског извештавања о деци, 2021. 10-13.

Због тога је у Кодексу новинара Србије прописана обавеза поштовања права детета и избегавања секундарне виктимизације.¹⁶⁰

7.4. Програми подршке у заједници

Заједница игра важну улогу у препознавању и превенцији ризика. Најчешћи облици превентивних програма у заједници су:

- саветовалишта за младе и породице,
- дневни боравци за децу из угрожених породица,
- програми психосоцијалне подршке за родитеље,
- локалне коалиције против насиља, у којима учествују школе, ЦСР, полиција и НВО.¹⁶¹

Републички завод за социјалну заштиту у својим извештајима наглашава да је највећи изазов неједнака доступност ових услуга – у урбаним срединама су развијеније, док у мањим општинама често изостају.¹⁶²

7.5. Међународна искуства и препоруке за Србију

Међународне организације попут UNICEF-а и WHO промовишу INSPIRE пакет стратегија за превенцију насиља над децом.¹⁶³ Он садржи седам доказано ефикасних области:

- имплементација закона,
- норме и вредности,
- безбедна окружења,
- родитељска и породична подршка,
- економско јачање породица,
- услуге подршке,

¹⁶⁰ Кодекс новинара Србије, чл. 8.

¹⁶¹ Републички завод за социјалну заштиту, Извештај о развоју услуга у заједници, 2022. 16-19.

¹⁶² Ibid

¹⁶³ WHO, INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children, Geneva, 2016. 8-15.

- образовање и животне вештине.¹⁶⁴

Препоруке за Србију су:

- јачање система ране интервенције,
- развој националне базе података о случајевима,
- проширење мреже саветовалишта и услуга у заједници,
- унапређење протокола за дигитално злостављање,
- континуиране јавне кампање о правима детета.¹⁶⁵

ЗАКЉУЧАК

¹⁶⁴ Ibid., стр.8 – 15.

¹⁶⁵ UNICEF Serbia, Annual Report 2022. 20-22.

Заштита малолетних лица од запуштања и злостављања представља један од најзначајнијих изазова савременог друштва и темељну обавезу сваке државе која почива на поштовању људских права. Република Србија је у последњих неколико деценија начинила важне кораке у унапређењу законодавног и институционалног оквира за заштиту деце. Усвојени су бројни закони (Кривични законик, Породични закон, Закон о спречавању насиља у породици, Закон о социјалној заштити), донети су национални протоколи, а Србија је ратификовала и најважније међународне документе у овој области, попут Конвенције о правима детета, Европске конвенције о људским правима, Истанбулске конвенције и Ланзароте конвенције. Ови документи чине чврст нормативни оквир и усклађују домаће право са европским и светским стандардима.

Ипак, анализа у раду показала је да постоје бројни изазови у практичној примени ових норми. Центри за социјални рад често раде у условима недовољног броја стручњака и са ограниченим ресурсима, што утиче на квалитет и брзину реаговања.

Полиција и тужилаштво имају кључну улогу у хитној реакцији и кривичноправној заштити, али сарадња са другим институцијама није увек на задовољавајућем нивоу. Судови имају прописане механизме специјализоване за децу, али у пракси поступци могу бити дуготрајни, што додатно оптерећује жртве. Сигурне куће, саветовалишта и НВО сектор значајно доприносе заштити, али нису равномерно доступни на територији целе државе.

Статистички подаци указују на пораст броја пријава и евидентираних случајева у систему социјалне заштите и кривичноправном систему. Са једне стране, ово може указивати на раст проблема, али је вероватније да је реч о повећању видљивости и спремности грађана и институција да препознају и пријаве насиље. Ипак, процене међународних организација (UNICEF, WHO) јасно показују да „тамни број“ непрепознатих и непријављених случајева остаје висок, што значи да постоји још велики простор за унапређење.

Посебан изазов представља дигитално окружење. Онлајн злостављање и злоупотреба деце све више заузимају централно место у анализама и стратегијама, али системи заштите у Србији и региону још увек немају довољно специјализованих сервиса, нити јединствених протокола за ову врсту угрожавања.

Превенција се издваја као кључни правац деловања у будућности. Породица као примарно окружење мора добити системску подршку — кроз економске мере, саветовалишта, програме едукације и рану интервенцију. Образовни систем мора остати један од најважнијих „сензора“ за препознавање угрожене деце, уз додатно

оспособљавање наставника и школских тимова. Јавне кампање и медији имају моћ да мењају друштвене норме и граде културу нетолеранције на насиље, али само ако извештавају одговорно и у складу са етичким стандардима. Заједница, кроз локалне програме и услуге, може спречити ескалацију ризика, али је неопходно обезбедити равномерну доступност тих услуга.

Међународна искуства, нарочито INSPIRE пакет стратегија, показују да су најефикаснији програми они који комбинују превенцију, правну заштиту и економску подршку породицама. Србија би у наредном периоду требало да систематски примењује ове мере, уз јачање мултисекторске сарадње и развој централизоване базе података која ће омогућити поуздани мониторинг.

Закључно, може се рећи да Србија има чврст законодавни оквир и институционалну структуру која је усклађена са европским стандардима, али је у пракси потребно улагати у:

- кадровске и финансијске капацитете институција,
- јачање мултисекторске сарадње и доследну примену протокола,
- развој специјализованих програма за дигитално злостављање,
- ширење услуга у заједници и равномерну доступност за сву децу,
- систематску превенцију и едукацију на свим нивоима.

Само интегрисан приступ — који спаја законодавне, институционалне и превентивне мере — може допринети стварању окружења у ком ће се свако дете у Србији развијати без страха од злостављања и запуштања, у складу са својим правима и достојанством.

ЛИТЕРАТУРА

American Academy of Pediatrics. (2007). Guidelines for the evaluation of physical abuse. *Pediatrics*, 120(5), 1123–1131.

Насиље у Србији: облици, чиниоци, контрола: тематски зборник радова (стр. 127–149). Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

Аутономни женски центар. (2021). Годишњи извештај о раду СОС телефона. Београд.

Баришић, Ј., Светозаревић, С., & Душин, Д. (2011). Модели породичног функционисања – новине, препоруке, могућности и ограничења. *Енграми*, 33(1), 47–60.

Bayardet, A. (2013). *Les mots de la violence*. Paris: Publications de la Sorbonne.

Child Welfare Information Gateway. (2020). Domestic violence: A primer for child welfare professionals. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services. [https://cwig-prod-prod-drupal-s3fs-us-east-](https://cwig-prod-prod-drupal-s3fs-us-east-1.s3.amazonaws.com/public/documents/domestic_violence.pdf?VersionId=U822E7PPD9P0BXUI23ZM4W8IcIgXHW.f)

[1.s3.amazonaws.com/public/documents/domestic_violence.pdf?VersionId=U822E7PPD9P0BXUI23ZM4W8IcIgXHW.f](https://cwig-prod-prod-drupal-s3fs-us-east-1.s3.amazonaws.com/public/documents/domestic_violence.pdf?VersionId=U822E7PPD9P0BXUI23ZM4W8IcIgXHW.f)

Council of Europe. (1996). *European Social Charter (revised)*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2007). *Lanzarote Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2007). *Explanatory report to the Lanzarote Convention*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2010). *Parliamentary Assembly Recommendation 1905 (2010): Children who witness domestic violence*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2011). *Explanatory report to the Istanbul Convention*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2011). *Istanbul Convention: About the Convention*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (2018). *Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (n.d.). *HUDOC – European Court of Human Rights case law database*. Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe. (n.d.). *Guide on case-law of the European Convention on Human Rights – Rights of the child*. Strasbourg: Council of Europe.

- Council of Europe, Committee of Ministers. (2001). Recommendation Rec(2001)16 on the protection of children against sexual exploitation. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe, Committee of Ministers. (2005). Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe, Committee of Ministers. (2009). Recommendation CM/Rec(2009)10 on integrated national strategies for the protection of children from violence. Strasbourg: Council of Europe.
- European Parliamentary Research Service. (2024). Violence against children in the EU. Brussels: European Parliament.
- Foundling Museum / Coram. (n.d.). The Coram story. London: Foundling Museum.
- Gilbert, J., Parton, N., Radford, L., & Skivenes, M. (2008). Institutional child abuse. *Child Abuse & Neglect*, 32(9), 958–966.
- GREVIO. (2020). Baseline evaluation report: Serbia. Strasbourg: Council of Europe.
- GREVIO. (2020). Evaluation report on Serbia. Strasbourg: Council of Europe.
- Игњатовић, Т. (2018). Деца која су сведоци насиља у породици: могуће импликације на поступање образовно-васпитне установе. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 50(2), 286–306.
- Играчки, Ј., & Брашован Делић, М. (2023). Препознавање деце као жртава насиља у породици и њихова заштита у кривичном поступку. У И. Милинковић, Б. Влашки & М. Мишкић (ур.), *Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку: зборник радова* (стр. 179–198). Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бања Луци.
- Incest Trauma Center. (2024). Сажетак статистичких података Инцест траума центра – Београд (мај 2022 – децембар 2023). <http://incestrauamacentar.org.rs/wordpress/wp-content/uploads/2024/04/ITC-Statisticki-podaci-2022-2023-1-1.pdf>
- International Labour Organization. (1999). Worst forms of child labour convention (No. 182). Geneva: ILO.
- Јерковић, М. Ђ., & Илић, М. (2020). Функционалност породице и морална развијеност ученика. У З. Арсић (ур.), *Зборник радова Филозофског факултета* (стр. 275–294). Косовска Митровица: Универзитет у Приштини.
- Jaffe, R., Wolfe, C., & Wilson, D. (1990). *Children of battered women*. Newbury Park, CA: Sage.
- Кнежевић, А. (2018). *Кривичноправна заштита детета у праву Србије*. Београд.
- Кодекс новинара Србије. (2006). Члан 8. Београд: Савет за штампу.

Коларић, Д., & Марковић, С. (2018). Поједине недоумице у примени Закона о спречавању насиља у породици. *Анали Правног факултета у Београду*, 66(1), 45–71.

Конвенција Савета Европе о превенцији и борби против насиља над женама и насиља у породици. („Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 12/2013).

Конвенција Уједињених нација о правима детета. (1989). Њујорк: UN.

Кривични законик. („Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024).

Кјервик, С. Л., & Бушман, Б. Ј. (2021). The link between narcissism and aggression: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 147(5), 477–503.

Маљковић, М. (2018). Карактеристике извршилаца партнерског насиља и фактори који утичу на њихово насиљно понашање. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 37(3), 93–107.

Марковић, С. (2024). Казненоправни инструменти спречавања насиља у породици: искуства примене. У В. Турањанин & Д. Чворовић (ур.), *Казнена политика и адекватност реакције на криминалитет* (стр. 206–217). Београд: Intermex.

Mary Ellen Wilson case. (1874). Историјски преглед и анализа случаја. Разни академски извори (NSPCC, Open University).

Мердовић, Б., & Бјелајац, Ж. (2019). Насиље над децом у породици. *Култура полиса*, 16(39), 191–202.

Михић, Б. (2002). Породично насиље над децом. *Темида*, 5(3), 51–58.

Милашиновић, С. М., & Андрић, С. Д. (2021). Феноменологија насиља у породици као друштвено девијантне појаве у Србији. *Напредак: часопис за политичку теорију и праксу*, 2(1), 57–68.

Министарство здравља Републике Србије. (2005). Посебан протокол система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Београд.

Министарство здравља Републике Србије. (2019). Протокол о поступању у случају насиља у породици. Београд.

Министарство здравља Републике Србије. (2021). Програм подршке родитељству у домовима здравља. Београд.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. (2020). Кампање против насиља над децом. Београд.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. (2022). Информација о раду Националне дечје линије 116 111. Београд.

- Министарство просвете Републике Србије. (2019). Протокол о поступању у случајевима насиља у школама. Београд.
- Министарство просвете Републике Србије. (2020). Извештај о примени протокола у школама. Београд.
- Martens, T. (2024). How drugs & alcohol can fuel violent behaviors. American Addiction Centers. <https://americanaddictioncenters.org/rehab-guide/addiction-and-violence>
- NSPCC. (2021). Types of child abuse. London: NSPCC.
- Open University. (n.d.). Historical development of child protection. Milton Keynes: Open University.
- Paragraf Lex. (n.d.). Кривични законик Републике Србије – члан 194: насиље у породици. Породични закон. („Службени гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).
- Републички завод за социјалну заштиту. (2022). Деца у систему социјалне заштите – статистички извештај за 2022. годину. Београд.
- Републички завод за социјалну заштиту. (2022). Извештај о раду сигурних кућа. Београд.
- Републички завод за социјалну заштиту. (2022). Извештај о развоју услуга у заједници. Београд.
- Републички завод за социјалну заштиту. (2023). Годишњи извештај за 2022. годину. Београд.
- Република Србија, Републички завод за статистику (2024). *Статистика правосуђа*. Београд.
- Save the Children. (1924). Geneva Declaration of the Rights of the Child. Geneva: League of Nations.
- Save the Children. (2006). Behind closed doors: The impact of domestic violence on children. New York: UNICEF.
- StatPearls. (2022). Child abuse and neglect. In StatPearls [Internet]. Treasure Island, FL: StatPearls Publishing.
- Tran, N. K., van Berkel, S. R., van IJzendoorn, M. H., & Alink, L. R. A. (2018). Child and family factors associated with child maltreatment in Vietnam. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(5–6), 2931–2953.
- United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. New York: United Nations.
- United Nations. (1959). Declaration of the Rights of the Child. New York: United Nations.
- United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. New York: United Nations.

United Nations. (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. New York: United Nations.

United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child. New York: United Nations.

United Nations. (2000). Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography (OPSC). New York: United Nations.

United Nations. (2000). Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict (OPAC). New York: United Nations.

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. New York: United Nations.

United Nations Committee on the Rights of the Child. (2011). General Comment No. 13: The right of the child to freedom from all forms of violence. Geneva: United Nations.

United Nations Treaty Collection. (1989). Convention on the Rights of the Child: Status and ratifications. New York: United Nations.

UNICEF. (2014). Hidden in plain sight: A statistical analysis of violence against children. New York: UNICEF.

UNICEF. (2017). Children's exposure to domestic violence: Research report. Belgrade: UNICEF Serbia.

UNICEF. (2020). Violence against children: A statistical snapshot for CEECIS region. Geneva: UNICEF.

UNICEF. (2020). Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији. Београд: Институт за психологију.
<https://www.unicef.org/serbia/media/16611/file/Istra%C5%BEivanje%20o%20disciplinovanju%20dece%20u%20porodici%20u%20Srbiji.pdf>

UNICEF. (2022). Annual report 2022. Belgrade: UNICEF Serbia.

UNICEF Croatia. (2022). Country office annual report 2022. Zagreb: UNICEF Croatia.

UNICEF Montenegro. (2021–2025). Country programme document. Podgorica: UNICEF Montenegro.

UNICEF Serbia. (n.d.). Violence against children – country overview. Belgrade: UNICEF Serbia.

Вујовић, В. (2018). Социјална права деце у оквиру Европске социјалне повеље. Правни живот, 67(12), 387–400.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. („Службени гласник РС“, бр. 85/2005).

Закон о основама система образовања и васпитања. („Службени гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон).

Закон о полицији. („Службени гласник РС“, бр. 6/2016, 24/2018).

Закон о социјалној заштити. („Службени гласник РС“, бр. 24/2011).

Закон о спречавању насиља у породици. („Службени гласник РС“, бр. 94/2016, 87/2018, 10/2023).

Закон о здравственој заштити. („Службени гласник РС“, бр. 25/2019).

Закон о заштитнику грађана. („Службени гласник РС“, бр. 105/2021).

Заштитник грађана. (2021). Посебан извештај о спровођењу Закона о спречавању насиља у породици. Београд.

Заштитник грађана. (2022). Извештај о правима детета у Србији. Београд.

Заштитник грађана. (2023). Годишњи извештај за 2022. годину. Београд.

World Health Organization. (1999). Report of the consultation on child abuse prevention. Geneva: WHO.

World Health Organization. (2016). INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children. Geneva: WHO.

World Health Organization. (2017). Violence against women: Key facts. Geneva: WHO.

World Health Organization. (2020). Child maltreatment: Fact sheet. Geneva: WHO.

World Health Organization & UNICEF. (2020). Global status report on preventing violence against children. Geneva: WHO/UNICEF.

Сажетак

Овај мастер рад се бави проблематиком запуштања и злостављања малолетних лица као једним од најтежих облика угрожавања људских права деце. У раду се анализирају појам и облици злостављања и занемаривања, њихов историјски развој, као и класификација савремених форми угрожавања деце. Посебна пажња посвећена је међународном и националном правном оквиру заштите, укључујући Конвенцију о правима детета, Европску конвенцију о људским правима, Истанбулску конвенцију и релевантне законе Републике Србије (Кривични законик, Породични закон, Закон о социјалној заштити, Закон о спречавању насиља у породици).

Рад даје статистички преглед стања у Србији и упоредну анализу са земљама региона и ЕУ, указујући на главне трендове и изазове, као што су недовољни капацитети институција, велики број непрепознатих случајева („мрачни број“) и пораст дигиталног злостављања. Посебно је анализирана улога институционалних механизма заштите (Центри за социјални рад, полиција, тужилаштво, судови, сигурне куће, невладине организације), као и значај мултисекторске сарадње.

Превенција је издвојена као кључни приоритет, кроз улогу породице, образовног система, јавних кампања, заједнице и примену међународних препорука (INSPIRE стратегије). У закључку се истиче да Србија има чврст законодавни оквир усклађен са европским стандардима, али да је неопходно унапређивање праксе, јачање кадровских и финансијских капацитета институција, као и развој превентивних програма и услуга у заједници.

Кључне речи: злостављање деце; запуштање; малолетници; социјална заштита; превенција; институционални механизми; људска права

Abstract

This master's thesis addresses the issue of neglect and abuse of minors as one of the most severe forms of violation of children's human rights. The paper analyzes the concept and forms of neglect and abuse, their historical development, as well as the classification of modern forms of child endangerment. Special attention is given to the international and national legal framework for child protection, including the Convention on the Rights of the Child, the European Convention on Human Rights, the Istanbul Convention, and relevant laws of the Republic of Serbia (Criminal Code, Family Law, Law on Social Protection, Law on Prevention of Domestic Violence).

The thesis provides a statistical overview of the situation in Serbia and a comparative analysis with countries in the region and the EU, highlighting the main trends and challenges, such as insufficient institutional capacities, a large number of unrecognized cases ("dark figure"), and the increase in digital abuse. The role of institutional protection mechanisms (Centers for Social Work, police, prosecution, courts, safe houses, NGOs) is examined, as well as the importance of multisectoral cooperation.

Prevention is emphasized as a key priority, through the role of the family, the education system, public awareness campaigns, community programs, and the implementation of international recommendations (INSPIRE strategies). The conclusion stresses that Serbia has a solid legislative framework aligned with European standards, but that improvement in practice, strengthening institutional human and financial capacities, and developing preventive programs and community services are necessary.

Keywords: child abuse; neglect; minors; social protection; prevention; institutional mechanisms; human rights

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Јована Вучковић

Наслов мастер рада: Запуштање и злостављање малолетног лица

Ментор: Проф. др Душица Миладиновић Стефановић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предала Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да мастер рад, под насловом *Запуштање и зостављање малолетног лица*, пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- представља резултат сопственог истраживачког рада;
- није у целини, нити у деловима с моје стране пријављиван на одбрану на другим факултетима или универзитетима;
- не крши ауторска права или интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу.

Аутор мастер рада: _____

У Нишу, _____

Потпис аутора

БИОГРАФИЈА

Јована Вучковић рођена је 17. јануара 1994. године у Нишу. Завршила је Гимназију „Светозар Марковић“ у Нишу, друштвено-језички смер. Након тога уписала је Факултет безбедности Универзитета у Београду, где је стекла знања из области безбедносних студија, права, социологије и међународних односа.

Током основних студија посебно се истицала интересовањем за теме које повезују безбедност и друштвену одговорност. Као главну ваннаставну активност похађала је вишемесечну стручну праксу у оквиру међународног AIESEC програма под називом Women in Power у Истанбулу, која је била усмерена на оснаживање жена и промоцију родне равноправности.

Поред тога, учествовала је у стручној обуци из области форензичке обраде лица места, тактика вршења праћења и мера самоодбране. Током мастер студија проширила је своје интересовање на савремене изазове у области технологије и људских права, похађајући обуку Вештачка интелигенција и људска права.

Поседује одлично знање рада на рачунару, укључујући напредно коришћење Microsoft Office пакета (Word, Excel, PowerPoint), као и основна знања из области информационих технологија. Одликују је аналитичност, одговорност и посвећеност у раду, као и изражено интересовање за даљи професионални развој у области безбедности и заштите људских права.